

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти

«До захисту допускаю»
Завідувач кафедри педагогіки
та методики початкової освіти,
доктор педагогічних наук, професор
_____ Ірина САДОВА
« _____ » _____ 2025 р.

Формування підприємливості та фінансової грамотності
учнів початкової школи

Спеціальність 013 Початкова освіта
Освітня програма «Початкова освіта»

Магістерська робота

на здобуття кваліфікації – Магістр початкової освіти.

Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти

Автор роботи - Мартинишин Аліна Русланівна _____

підпис

**Науковий керівник - кандидат педагогічних наук,
доцент Калита Наталія Іванівна _____**

підпис

Дрогобич, 2025

Анотація

Мартишин А. Формування підприємливості та фінансової грамотності учнів початкової школи

У магістерській роботі розглянуто психолого-педагогічні аспекти формування підприємливості та фінансової грамотності учнів початкової школи. Охарактеризовано стан досліджуваної проблеми формування підприємливості та фінансової грамотності у практиці Нової української школи.

Здійснено експериментальну роботу з формування підприємливості та фінансової грамотності учнів третього класу. Запропоновано методичні рекомендації для розробки теоретичної моделі формування підприємницьких та фінансових умінь учнів третього класу

Annotation

Martyshyn A. Formation of entrepreneurship and financial literacy of primary school students

The master's thesis considers the psychological and pedagogical aspects of the formation of entrepreneurship and financial literacy of primary school students. The state of the studied problem of the formation of entrepreneurship and financial literacy in the practice of the New Ukrainian School is characterized.

Experimental work on the formation of entrepreneurship and financial literacy of third-grade students is carried out. Methodological recommendations are proposed for the development of a theoretical model of the formation of entrepreneurial and financial skills of third-grade students

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ ТА ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	8
1.1. Психолого-педагогічні аспекти формування підприємливості та фінансової грамотності учнів початкової школи.....	8
1.2. Стан досліджуваної проблеми формування підприємливості та фінансової грамотності у практиці Нової української школи.....	18
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ ТА ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ТРЕТЬОГО КЛАСУ.....	30
2.1. Експериментальна робота з формування підприємливості та фінансової грамотності учнів третього класу.....	30
2.2 Результати експериментальної роботи.....	34
2.3 Методичні рекомендації для розробки теоретичної модель формування підприємницьких та фінансових умінь учнів третього класу.....	47
Висновки до розділу 2.....	53
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	56

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні соціально-економічні умови розвитку українського суспільства вимагають підготовки нового покоління громадян, здатних творчо мислити, приймати відповідальні рішення, ефективно діяти в ринкових умовах та володіти навичками раціонального використання ресурсів. Одним із ключових завдань сучасної освіти, визначених Законом України «Про освіту» (2017 р.), є формування у здобувачів освіти ключових компетентностей, зокрема підприємливості та фінансової грамотності, як складових успішної соціалізації особистості у XXI столітті.

У відповідності до Концепції Нової української школи (НУШ), мета початкової освіти є всесторонній розвиток дитини, формування в неї базових життєвих навичок, критичного мислення, ініціативності, уміння співпрацювати з іншими та приймати обґрунтовані рішення. У межах компетентнісного підходу підприємливість розглядається як здатність особистості реалізовувати ідеї, планувати власну діяльність, проявляти ініціативу й відповідальність, а фінансова грамотність – як уміння свідомо розпоряджатися грошима, оцінювати ризики, формувати фінансову культуру та навички економічної поведінки.

Формування зазначених компетентностей в учнів початкової школи є надзвичайно важливим, адже саме в цьому віці закладаються основи самостійності, працелюбності, ощадливості та творчого ставлення до навколишнього світу. Інтеграція елементів підприємливості й фінансової грамотності у зміст початкової освіти відповідає вимогам Державного стандарту початкової освіти та сприяє вихованню активної, відповідальної й соціально зрілої особистості.

Актуальність обраної теми зумовлена потребою оновлення підходів до навчання молодших школярів у контексті реформування освітньої системи України. Сьогодні педагогічна практика вимагає пошуку ефективних методик, які забезпечать не лише засвоєння знань, а й розвиток практичних умінь

застосовувати їх у реальному житті. Таким чином, формування підприємливості та фінансової грамотності є не лише педагогічним завданням, а й важливою умовою становлення економічно активного, самостійного та успішного громадянина України.

Педагогічні умови розвитку ключових компетентностей в початковій школі досліджуються у роботах А. Володько, Н. Бібік, М. Кирик, І. Червінської, Н. Кугай, А. Цимбалару та ін. Проблематиці формування фінансової грамотності в Україні присвячено дослідження багатьох науковців, серед яких О. Бречко, Т. Гаврилко, О. Гужва, М. Довгань, О. Дудчик, Т. Кізима, Н. Черепанова, С. Юрій та інші. Щодо методик виховання та розвитку ключових навичок учнів закладів загальної середньої освіти, вітчизняна педагогіка має широкий доробок. Зокрема, значний внесок зробили дослідження Л. Кондратової, В. Зайченко, І. Малафіїк, Л. Царик та інших науковців.

Об'єкт дослідження – освітній процес в сучасній початковій школі.

Предмет дослідження – є формування підприємливості і фінансової грамотності учнів початкової школи.

Саме тому **метою дослідження** є теоретичний аналіз і розробка програми щодо формування ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність».

Завдання дослідження:

- Дослідити психолого-педагогічні аспекти формування підприємливості та фінансової грамотності учнів початкової школи.
- Проаналізувати стан досліджуваної проблеми формування у практиці Нової української школи.
- Здійснити експериментальну роботу з формування підприємливості та фінансової грамотності учнів третього класу.
- Здійснити аналіз результатів експериментальної роботи.

У процесі роботи було застосовано такі **методи дослідження**: теоретичні (аналіз державних документів та наукової літератури, порівняння, систематизація та узагальнення практичного і теоретичного матеріалу);

педагогічний експеримент; емпіричні (анкетування вчителів та учнів, бесіди, спостереження), метод математичної обробки даних.

Теоретичне значення роботи полягає в розкритті психолого-педагогічних аспектів формування підприємливості та фінансової грамотності учнів початкової школи; аналізу досліджуваної проблеми формування підприємливості та фінансової грамотності у практиці Нової української школи

Практичне значення роботи. Матеріали магістерської роботи можуть бути використані студентами під час проходження педагогічної практики.

Апробація магістерської роботи. Матеріали магістерської роботи заслуховувалися на засіданні кафедри, на студентській науково-практичній конференції та висвітлені у статті «Формування підприємливості та фінансової грамотності учнів початкової школи» Наука та освіта під впливом глобальних викликів: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (Чернігів, 15 липня 2025 р.). Research Europe, 2025. 108 с.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ ТА ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1.1 Психолого-педагогічні аспекти формування підприємливості та фінансової грамотності учнів початкової школи

Становлення підприємливості та засад фінансової грамотності у молодших школярів є складним психолого-педагогічним процесом, який передбачає розвиток у дітей цілісного комплексу особистісних якостей, пізнавальних умінь і соціальних навичок, необхідних для успішної самореалізації в умовах сучасного суспільства.

Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017 р.), основною метою освітнього процесу виступає гармонійний розвиток особистості, розкриття її здібностей, інтелектуального, творчого та морального потенціалу, формування цінностей та ключових компетентностей. Серед останніх важливе місце займає підприємливість і фінансова грамотність, що передбачає ініціативність, здатність організовувати власну діяльність, планувати та відповідально приймати рішення, пов'язані з використанням ресурсів [17].

Згідно з Концепцією Нової української школи (2016 р.), підприємливість і фінансова грамотність розглядаються як ключова компетентність, що формує вміння діяти в умовах невизначеності, бути готовим до змін, усвідомлювати економічні процеси в суспільстві та особистому житті. У початковій школі ці якості формуються не через абстрактне навчання, а через практичну діяльність, ігрові та проєктні методи, моделювання реальних життєвих ситуацій [29].

У психологічному аспекті молодший шкільний вік розглядається як найбільш сприятлива фаза для формування основ підприємливості. У цей період активно розвиваються такі психічні процеси, як увага, пам'ять, мислення, мовлення, а також мотиваційна сфера. Дитина починає усвідомлювати власні можливості, прагне до самостійності та досягнення успіху. Це створює умови для формування ініціативності, відповідальності, вміння ставити цілі та досягати їх.

Важливе значення мають і педагогічні аспекти цього процесу. Формування підприємливості та фінансової грамотності передбачає організацію освітнього середовища, яке стимулює дітей до активної діяльності, творчості, самостійного прийняття рішень. Педагог виступає не лише джерелом знань, а й фасилітатором, наставником, партнером у спільній діяльності. Від його особистісних якостей, ціннісних орієнтацій та професійної компетентності значною мірою залежить ефективність формування в учнів підприємницьких і фінансових компетентностей [30].

Одним із ключових методичних підходів у цьому напрямі є компетентнісний підхід, який передбачає інтеграцію знань, умінь, цінностей і практичного досвіду. Він забезпечує не лише розуміння фінансових понять (прибуток, витрати, заощадження, бюджет тощо), а й формування відповідального ставлення до власних рішень, розуміння причинно-наслідкових зв'язків між діями та їх результатами.

Ігрова діяльність виступає важливим психолого-педагогічним інструментом формування підприємливості. Через сюжетно-рольові ігри («магазин», «банк», «ярмарок» тощо) діти засвоюють основи фінансових відносин, навчаються планувати витрати, співпрацювати, домовлятися, розподіляти ресурси. Водночас розвиваються елементи критичного мислення, комунікації та емоційного інтелекту.

З психолого-педагогічної точки зору, важливим чинником успішного формування підприємливості є створення ситуацій успіху, що забезпечують позитивне ставлення учнів до навчання, підвищують самооцінку та віру у власні сили. Саме позитивна емоційна атмосфера, підтримка вчителя та можливість вільного вибору сприяють розвитку внутрішньої мотивації до пізнання та ініціативності.

Психолого-педагогічні аспекти формування підприємливості та фінансової грамотності учнів початкової школи передбачають комплексний підхід, що об'єднує розвиток когнітивної, емоційно-вольової та ціннісної сфер особистості. Педагогічний процес має бути спрямований на виховання

активної, відповідальної, ініціативної особистості, здатної приймати обґрунтовані фінансові рішення та ефективно діяти в сучасному соціально-економічному середовищі [36].

Ключова компетентність «підприємливість та фінансова грамотність» покликана навчити учнів ощадності, розумному поводженню з грошима, складанню бюджету, умінню презентувати та реалізовувати свої задуми, демонструвати готовність до відповідальності. Також передбачається здобуття практичних знань з фінансових питань, розвиток лідерських якостей, формування навичок аналітичного мислення для прийняття обґрунтованих рішень [27].

У Державному стандарті початкової освіти «підприємливість та фінансова грамотність» розглядається як ключова компетентність. Це означає, що її необхідно формувати на всіх уроках у початковій школі, пронизуючи весь процес навчання. Важливо виховувати у дітей ініціативність та здатність до інновацій, готовність самостійно приймати рішення та відповідати за них, а також вміння ефективно організовувати роботу [14].

Наразі відсутнє усталене наукове окреслення сутності «фінансової грамотності», тож варто вдатися до аналізу інтерпретацій цього явища. Передусім, звернімо увагу на родове поняття «грамотність», упродовж довгого часу термін «грамотність» був винятково мовним, тобто означав найпростішу здатність читати та писати своєю рідною мовою. Відповідно до формулювання ЮНЕСКО, особа вважається грамотною, якщо «володіє вмінням читати та розуміти прочитане, записувати короткі нескладні висловлювання» [3]. Раніше йшлося лише про просте вміння читати та писати, як це визначила ЮНЕСКО. Згодом значення розширилось, перетворившись на ключовий елемент у розвитку людини та формуванні її всебічних якостей. Одним з найважливіших видів грамотності сьогодні є фінансова грамотність. Фахівці Організації економічного співробітництва та розвитку у соціальних мережах наголошують, що через фінансові ринки, демографічні зміни, а також економічні та політичні

фактори, фінансова грамотність стала навиком, що має вирішальне значення [23].

Фінансова грамотність – це непроста галузь, котра вимагає усвідомлення ключових фінансових термінів і застосування цих знань для ухвалення виважених рішень, що ведуть до фінансової стабільності та добробуту. Відтак виникає потреба, починаючи з початкової школи, знайомити дітей з основами фінансової науки, формуючи базову фінансову культуру [26].

Підприємливість, як особистісна риса, є здатністю до самостійних, але водночас незвичайних (нестандартних) вчинків. Підприємливість можна визначити як «вміння зробити щось у потрібний час». Зробити щось – це означає вчинити ініціативну, випереджаючу дію, проявити активність раніше, ніж стануть цілком зрозумілими її умови та наслідки. Підприємливість як особистісна риса вказує на здатність до постійного та результативного виконання такого виду активності, вміння оперативно приймати рішення та вміти діяти в умовах невизначеності.

Науковиця О. Семенов визначає підприємливість як ключовий фактор становлення підприємницьких намірів, що можуть бути сформовані лише за наявності спеціально розробленої педагогічної підтримки для навчання учнів [36]. Значимість підприємливості виходить за рамки фінансових результатів, здобутків чи втрат, її роль в соціумі значно масштабніша. Підприємливі особистості – це джерело нових та інноваційних концепцій. Зростання рівня підприємливості громадян сприяє економічному піднесенню держави в цілому, а відтак і підвищенню рівня життя [45].

Метою навчання підприємницькій діяльності, в широкому розумінні, є збільшення кількості людей, які здатні та прагнуть втілювати власні задуми у життя, як на індивідуальному рівні, так і в межах громади чи підприємства. При формуванні змісту навчання підприємництва важливі два ключові елементи:

– підприємництво – особисті характеристики, життєві орієнтири та вміння, що поліпшують здатність людини виявляти можливості та використовувати їх;

- це основа для подальшого компоненту;
- знання та вміння, що необхідні для результативного втілення ідей: що саме, коли саме і як саме здійснювати.

Навчання основам підприємництва та фінансової грамотності – вимога сьогодення, оскільки фінансовий ринок пропонує безліч варіантів розпоряджання грошовими коштами. Нині знань, умінь і практичних навичок, які мають студенти, явно недостатньо, особливо з огляду на те, що невдовзі вони стануть активними гравцями на фінансовому полі [32].

Ключова компетентність «Підприємливість та фінансова грамотність» викликає чимало питань. Спробуємо розібратися, чи варто й наскільки результативно розвивати її в учнів початкових класів. Молодший шкільний вік – це віковий відрізок життя дітей від шести до десяти років, що охоплює навчання в 1-4 класах початкової школи. Вікові рамки та психологічні особливості цього періоду обумовлені освітньою системою, яка діє на поточний момент, теоріями психічного розвитку та психологічною періодизацією віку [40].

Наразі відсутня єдина теорія, яка б здатна була надати вичерпне розуміння психічного розвитку дитини на різних етапах. З огляду на це, задля формування цілісного уявлення про розвиток, поведінку та виховання учнів початкових класів, здійснимо аналіз найвідоміших теорій психічного розвитку. Вступ до шкільного навчання ознаменовує перехід від ігрового виду діяльності до навчального виду, що стає домінуючою в молодшому шкільному віці, у процесі якої формуються ключові психічні новоутворення [1].

Отже, початок шкільного навчання кардинально перетворює життя дитини. Докорінно змінюється геть усе: соціальна позиція в учнівському колективі, родинному колі. Головним, визначальним видом діяльності стає навчання, першорядним обов'язком – необхідність вчитися, набувати знань. Це наполеглива праця, яка потребує організованості, дисципліни та зосереджених зусиль дитини. У відповідності до когнітивної теорії Жана Піаже, людський

інтелектуальний розвиток розбивається на 4 великі етапи, і на вік від 7 до 11 років: третій період конкретного типу розумових операцій.

Т. М. Завгородня тлумачить формування особистості через вплив біологічних чинників та досвіду взаємин у ранньому дитинстві. Діти долають 5 етапів психічного зростання, де на кожному етапі дитяча увага сконцентрована навколо певних частин тіла [19].

В учнів початкових класів вже закладено всі риси особистості та типи реакцій, які вони застосовуватимуть упродовж усього життя. Потенціал молодших школярів дозволяє ефективно здійснювати їхнє фінансове виховання. Його основним завданням є представити матеріальний світ як важливу частину людської культури та, у процесі пізнання, сформувати в дітей відповідні моделі поведінки. За умови ціле-спрямованого педагогічного супроводу цим процесом діти опановують різнорівневе опрацювання фінансових категорій: від уявлень до розуміння суті цих понять, здобувають необхідні вміння, розвиваються як особистості [22].

Отже, підприємливість постає як риса особистості, що спонукає до найефективнішого самовираження людини в практичній діяльності. Здобуті учнями початкової школи знання та навички з фінансової грамотності, які дозволяють їм розв'язувати пізнавальні та практичні завдання, є важливою базою для подальшого розширення економічної освіти та виховання дітей на наступних етапах навчання [20].

Виділяють наступні підходи щодо формування підприємливості та фінансової грамотності. Компетентнісний підхід слугує фундаментом для розуміння сутності підприємливості та фінансової грамотності, її структури та наповнення. Він визначає її роль у системі компетенцій випускника загальноосвітньої школи та знаходиться в тісному взаємозв'язку з іншими, не менш важливими підходами у розвитку підприємливості та фінансової грамотності (рис. 1.1.)

Рис. 1.1. Підходи до розвитку підприємницьких навичок та фінансової обізнаності.

Особистісно-діяльнісний підхід зосереджує увагу на учневі: його спонуканнях, прагненнях, унікальних психологічних особливостях – учня початкової школи як особистості. Відштовхуючись від учнівських інтересів, їхніх знань та навичок, учитель окреслює освітні цілі уроку, скеровує, організовує та виправляє навчальний процес задля розвитку особистості того, хто навчається.

Контекстний підхід сприяє зближенню процесу навчання з реальністю, акцентуючи на використанні фінансового контексту як ключової платформи для практичного застосування здобутих знань, умінь та способів діяльності з різних дисциплін [42].

Суть практико-орієнтованого підходу у викладанні фінансової грамотності полягає в набутті нових фінансових знань та виробленні вміння їх застосовувати на практиці, розв'язуючи нагальні життєві завдання й труднощі; емоційному й пізнавальному збагаченні творчого пошуку учнів [5]. Застосування практико-зорієнтованого методу дає змогу виявити взаємозв'язки фінансових знань та реалій щоденного життя, труднощів, які супроводжують життєдіяльність людини.

Інтегративний підхід визначає співпрацю освітніх закладів, усіх учасників навчального процесу. Суб'єктний підхід, в контексті формування фінансової грамотності учнів, передбачає створення умов для їхнього особистісного зростання, що виявляється в здатності ефективно пристосовуватися до постійно

змінюваної освітньої та соціо-культурної обстановки, їхніх потребах в ініціативі та незалежності, у розумінні ними відповідальності за власний розвиток [12].

Овчарук О. зосереджує свою увагу на дослідженні розвитку підприємницьких талантів як окремого феномену від фінансової обізнаності та виділяє три ключові складові цього процесу (див. таблицю 1.2.) [30].

Однак, у роз'ясненні когнітивного аспекту ясно бачимо, що підприємницька діяльність стосується фінансового стану суспільства, його обізнаності в фінансах. Вашуленко М. С., Дубовик С. Г. вивчають явище фінансової грамотності і підкреслюють, що рівень фінансової обізнаності виражається через фінансову поведінку та містить у собі такі складові [10] (рис.1.2.):

Рис. 1.2. Компоненти фінансової грамотності

Вашуленко М. С., Дубовик С. Г. вважають, що фінансові компетентності – це здатність особи використовувати знання та навички, діючи ефективно, базуючись на власному практичному досвіді під час вирішення задач у сфері особистих фінансів. Прикладом фінансової компетентності може бути свідомий вибір фінансових послуг [10].

Гельбак А. М. додатково надає опис впливу ступенів фінансової обізнаності (високого й низького) на соціум та споживачів. Значний рівень фінансової грамотності громадян держави позитивно корелює з економічним станом країни, їх особистими доходами та рівнем життя: збільшує застосування фінансових інструментів, покращує прозорість та стабільність фінансових просторів; сприяє збільшенню кількості сумлінних позичальників, зменшує

вірогідність кредитних і репутаційних ризиків банків; підносить фінансове благополуччя громадян за рахунок раціонального розподілу сімейних бюджетів; фінансові знання і навички збільшують горизонт планування, розвивають здатність управління фінансами впродовж всього життя [13].

Низький рівень обізнаності у фінансах спричиняє негативні наслідки для клієнтів фінансових установ, держави, приватного сектору та для усього суспільства. Створення ключової компетентності «підприємливість і фінансова грамотність», а також зазначених вище елементів – це комплексний, організований процес, що складається з чітких і систематичних кроків. З огляду на це, ми визначили основні етапи розвитку цієї ключової компетентності (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Ключові етапи формування підприємливості і фінансової обізнаності

№	Етапи	Характеристика
I	Мотиваційний	Активізація внутрішніх мотивів, що спонукають до прояву ініціативи, а також формування духовних і морально-етичних основ ставлення до підприємницької діяльності у суспільному житті особистості. Виховання у здобувачів освіти підприємницьких цінностей, таких як свобода вибору, прагнення до самореалізації, ощадливість, толерантність та чесність.
II	Пізнавальний	Самоусвідомлення дитиною себе, пізнання власного ества та потенціалу; отримання теоретичних засад, які розкривають фінансову сферу, що, відповідно, заохочує дослідницько-пізнавальну активність та ініціативу як в освітньому процесі, так і в щоденному бутті.
III	Діяльнісний	Завдання формування практичних навичок та умінь у фінансовій (підприємницькій) царині, зокрема: здатність планувати та впорядковувати власну роботу, вміння представляти себе та свої задуми, навичка вести ефективний діалог для розв'язання спільних проблем, здатність до творчого підходу у вирішенні складних задач, базуючись на здобутих знаннях, уміннях та навичках (ЗУН), специфіці мислення та інших факторах.
IV	Творчо-ініціативний	Застосування усієї теоретичної фундації здобутих знань з метою втілення та самоствердження себе як підприємливої та фінансово-освіченої особистості в соціумі: активна участь в командній роботі, здатність знаходити компроміси для продуктивного та оперативного розв'язання життєвих питань.

Учні початкових класів здобувають базові знання про різновиди власності, сімейні фінанси, розсудливі витрати, кишенькові гроші, бюджет,

ціни на шкільні товари. Вже на початковому етапі навчання варто починати знайомство з ключовими термінами, що визначають суть фінансової грамотності: власність, виробництво, торгівля, товар, ринок, гроші, ціна та інші. До того ж, вони повинні навчитися ефективним методам планування часу, організації робочого простору, що позитивно впливатиме на якість і продуктивність роботи [21].

Надзвичайно важливо залучати батьків до шкільного життя, адже більшу частину часу діти проводять вдома. Тому, як ми вважаємо, знання, здобуті в школі, засвоюватимуться значно краще та результативніше, якщо їх підтримуватиме найближче оточення. Щодо оцінювання рівня підприємливості та фінансової грамотності молодших школярів, то варто виокремити такі критерії (рис. 1.3.):

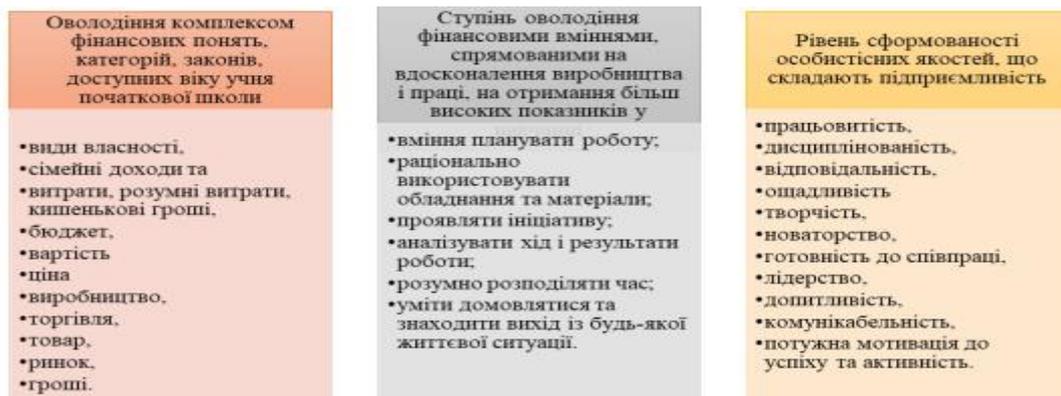

Рис. 1.3. Показники розвиненості підприємницької активності та знань у сфері фінансів

Як бачимо, ці ознаки окреслюють суть підприємливості та фінансової грамотності у початкових класах. Відтак, для усвідомлення мети набуття цих знань, учням потрібно вміти: аналізувати власні потреби; розрізняти основні й другорядні потреби; визначати способи задоволення різних потреб; оперувати грошима; визначати джерела надходжень і видатків; пояснювати роль праці у задоволенні цих потреб; здійснювати прості покупки в магазині; аналізувати можливості сімейного бюджету для забезпечення потреб. Отже, ключова компетентність у початковій школі має базуватися на практичній діяльності учнів: на моделюванні різних ситуацій, виконанні творчих завдань та на створенні проектів [24].

Отже, психолого-педагогічні аспекти формування підприємливості та фінансової грамотності в учнів початкової школи ґрунтуються на врахуванні вікових особливостей молодших школярів, їхніх пізнавальних потреб, емоційної сфери та мотиваційної готовності до навчання. У цьому віці важливо створювати умови для розвитку ініціативності, самостійності, відповідальності та вміння приймати прості рішення у повсякденних ситуаціях. Ефективність процесу забезпечується через ігрові, проєктні, інтерактивні методи навчання, які сприяють формуванню практичних навичок, розвитку критичного мислення й позитивного ставлення до праці. Таким чином, психолого-педагогічні умови формування підприємливості й фінансової грамотності полягають у забезпеченні особистісно орієнтованого підходу, підтримці позитивної мотивації до навчання та розвитку елементарного економічного мислення молодших школярів.

1.2. Стан досліджуваної проблеми формування підприємливості та фінансової грамотності у практиці Нової української школи

У межах реформи «Нова українська школа» підприємливість і фінансова грамотність визначені як важливі ключові компетентності, інтегровані в цілісну освітню стратегію та нормативні документи. Це відображено в модельних програмах і методичних матеріалах Міністерства освіти і науки, які закріплюють ідею формування економічного мислення й умінь у школярів як складової сучасної шкільної освіти.

На рівні змісту освіти вже розроблено та рекомендовано низку програм і посібників: варіативні курси й методичні додатки з економіки, підприємництва і фінансів для шкіл середньої ланки (5–9 класи) та матеріали для старших класів. Також у МОН і в інститутах модернізації змісту освіти опубліковані робочі програми й робочі зошити з фінансової грамотності. Однак для початкової школи (1–4 класи) питання формалізованої системи навчання фінансовим навичкам поки вирішується переважно через інтегровані змістові лінії й практичні вправи, а не як окремий курс [31].

У практичній площині спостерігаються помітні досягнення й водночас виклики. Позитивом є поява модельних програм та ініціатив (включно з підготовкою нової дисципліни «Підприємництво і фінансова грамотність»), що свідчить про системний підхід до проблеми. Водночас дослідження та опитування вказують на недостатній рівень фінансової грамотності учнів: середні показники знань і практичних навичок залишаються помірними, з явною розбіжністю між міськими і сільськими школами. Це підтверджує потребу в посиленні практичної підготовки, уніфікації підходів і розширенні доступу до якісних навчальних матеріалів.

Підприємництво та фінансова обізнаність – це, на нашу думку, навичка, спрямована на майбутнє, котра також є найскладнішою для формування в рамках програми початкової освіти. Міжнародні дослідження, демонструють, що сучасні освітні методи мають забезпечувати тісний взаємозв'язок дисциплін, а інтеграція та між-дисциплінарність на сьогоднішній день – невід'ємна частина навчального процесу.

У розбудові ключової компетентності «Підприємливість та фінансова грамотність» надзвичайно значущим є те, аби завдання були націлені не просто на перевірку наявних у дітей фінансових і економічних знань, але й на культивування фінансової грамотності, зокрема, на розвиток низки навичок та моделей поведінки, що впливають на успішність пізнавальної та практичної діяльності. Виконуючи різні завдання, учні знайомляться з конкретними типовими випадками з фінансового буття та відносин, а також опановують окремі аспекти фінансової грамотності. Це, у свою чергу, сприяє підготовці учнів до аналогічних ситуацій у реальному житті.

Зв'язок знань, здобутих на уроці, з навколишньою дійсністю – це потужний засіб формування підприємницьких навичок у школярів. Користь отриманих на уроці знань має проявлятися через життєві приклади, через ті ситуації, що розігруються на уроці. Це завдання першочергово стоїть перед учителем, який має на меті розвиток підприємливості [38].

Суть у тому, що підприємницький компонент у шкільних програмах часто має прихований характер. Розгляд тем з, на перший погляд, непрямим підприємницьким сенсом, зокрема, на уроках мови та літератури, математики та образотворчого мистецтва допоможе учням по-новому побачити предмет, відчувати різнобічність та неоднозначність реальності. Найбільш важливим є те, що таке багатогранне вивчення матеріалу значно результативніше.

Будь-яка практична діяльність учасників освітнього процесу регулюється чинними нормативно-правовими документами. Насамперед орієнтиром є Державний стандарт початкової освіти, у якому окреслено чотири наскрізні змістові лінії, покликані зосереджувати увагу педагогів на найважливіших і суспільно значущих аспектах. Ці лінії мають міжпредметний характер і підкреслюють ключові компетентності Нової української школи. Однією з них є «Підприємливість і фінансова грамотність». Згідно з положеннями Стандарту, заклади освіти можуть частково або повністю інтегрувати освітні галузі [29].

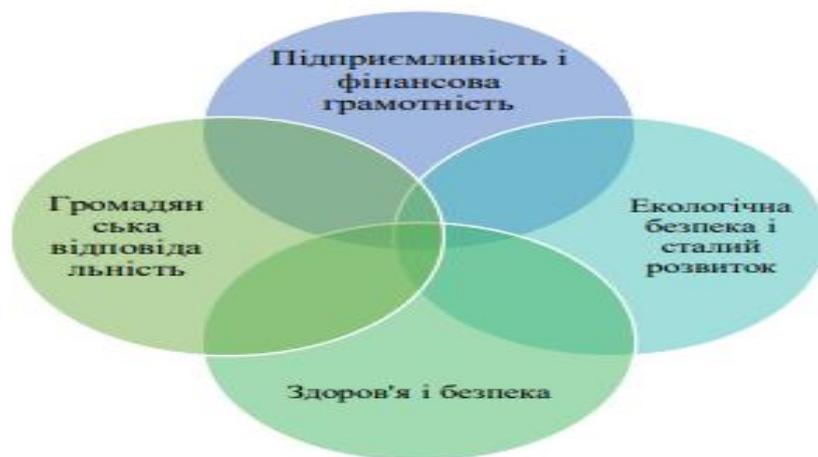

Рис. 1.4. Наскрізні змістові лінії НУШ

Новий Державний стандарт початкової освіти окреслює вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів, де ми маємо нагоду впевнено побачити визначену потребу в розвитку підприємницьких навичок та фінансової обізнаності на уроках словесності в учнів 3-4 класів:

- аналізує, тлумачить та критично оцінює тексти різних жанрів та форматів;

- використовує усне та письмове мовлення відповідно до конкретної ситуації;
- висловлює та обґрунтовує власні переконання, базуючись на фактах та особистому досвіді;
- залучається до творчості під час ознайомлення з творами;
- проводить перевірку отриманої інформації [43].

Відповідно до Концепції Нової української школи, до здобувачів освіти другого циклу ставляться такі вимоги:

- уміння самостійно долати труднощі й перешкоди;
- здатність бути відповідальним та свідомим членом суспільства.

Наказом Міністерства освіти і науки України у 2018 році було офіційно схвалено типові освітні програми для 3-4 класів, розроблені під керівництвом Р. Б. Шияна та О. Я. Савченко. Проаналізувавши ці програми, стає очевидним, що окремих розділів, які б цілеспрямовано займалися формуванням підприємницьких навичок та фінансової грамотності, у обох авторів не передбачено. Однак, необхідні елементи, які стосуються зазначених тем, цілком можна знайти в описі змістових ліній освітньої галузі [37].

Згідно з програмою О. Я. Савченко, щоб досягти мети з формування компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» в галузі мови і літератури, необхідно працювати над саморозвитком особистості, розвитком її підприємницьких навичок, а також використанням конструктивного мовлення для розв'язання життєвих проблем. На нашу думку, найбільш повно ця компетентність реалізується у змістових лініях «Взаємодіємо усно» та «Досліджуємо медіа» (у цих змістових лініях, переважно, відбуватиметься робота над розвитком складових фінансової грамотності) [15].

Відповідно до програми Р. Б. Шияна, навчання рідною мовою визначає ті якості, яких ми потребуємо: самовираження особистості та патріотизму, досягнення мети й успіху через вміле використання мовних інструментів. Слід підкреслити, що змістові лінії в обох авторських програмах розходяться. У Романа Богдановича ми знаходимо також змістову лінію «Читаємо», котра

значною мірою сприятиме формуванню «Підприємливості та фінансової грамотності», оскільки передбачає працю над стимулюванням мотивації й читацького зацікавлення, яке базується на ініціативності школярів та їхній самостійності у виборі прочитаного.

Для з'ясування реального рівня формування наскрізної змістової лінії було проведено аналіз доступних підручників НУШ, спрямованих на реалізацію компетентності «Підприємливість та фінансова грамотність» у третьому класі. Слід підкреслити, що частина цих підручників має інтегрований характер і поєднує одночасне вивчення української мови та літератури, тоді як інші подають ці предмети окремо. У підручнику М. С. Вашуленка представлено завдання, що сприяють формуванню та осмисленню поняття ощадливості на основі твору Г. Джемули «Як Андрійко вчився заощаджувати?», де порушується й проблема марнотратства. У вправах з української мови подано слова «фінанси, кошти, гроші» з завданням визначити їх як антоніми або синоніми та запропоновано обговорення прислів'я «За гроші розуму не купиш». Також уміщені завдання на створення реклами з додатковими умовами, рекламного плаката, слоганів для журналів і на аналіз історій успіху відомих особистостей [9].

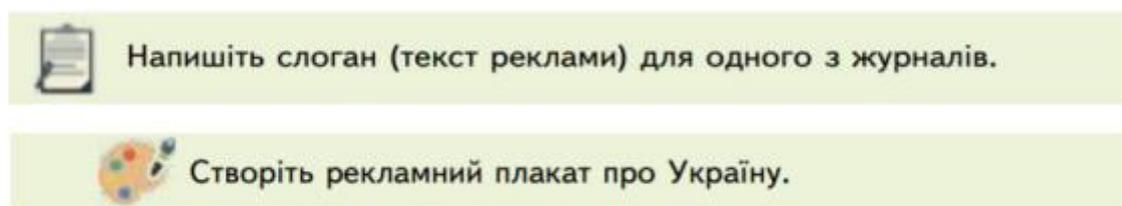

Рис. 1.5. Приклади завдань, спрямованих на формування підприємливості та фінансової грамотності в підручнику М. С. Вашуленка й Н. А. Васильківської

У першій частині підручника М. Д. Захарійчук подано матеріал для ознайомлення учнів із грошовими одиницями та першого знайомства з українською гривнею. Проте у другій частині, створеній Н. І. Богданець-Білокаленко та Ю. М. Шумейко, подібні завдання, на жаль, відсутні [7].

Навчальний комплект з української мови та читання для третього класу, підготовлений І. О. Большаковою та М. С. Пристінською, містить завдання, що орієнтують учнів на аналіз рекламних оголошень, критичне ставлення до розпродажів, а також роботу з текстом «Як бюджет ми формували». Така змістова лінія сприяє засвоєнню школярами базових фінансових понять: бюджет, податки, пенсії, заробітна плата, дохід [16].

У підручнику «Українська мова та читання» для третього класу (у двох частинах), підготовленому Л. О. Варзацькою, Т. О. Трохименко та М. І. Чумарною, чітко сформульованих завдань, спрямованих на розвиток підприємливості та фінансової грамотності, виявлено не було.

Найбільш вагомим та всебічним підходом до розвитку підприємливості та фінансової грамотності, як нам видається, демонструє підручник автора Г. М. Сапун (у 2-х частинах) [18]. Тут через повість «Лялька» Марини та Сергія Дяченків учні дізнаються про сутність благодійності; розробляють рекламний буклет; аналізуючи українську народну казку «Як кіт чоботи купував», вчать розсудливості, та як не стати жертвою фінансових махінацій; пізнають значення слова «банкнота» та оформлюють фотоколаж «Видатні українці на банкнотах». Вивчають терміни «банкір», «купюра», «валюта»; розробляють та презентують свій власний продукт – книжечку; створюють авторську афішу. На прикладі біографічної статті Г. Терещук «Біатлон – це те, що дуже люблю» розвивають важливі якості підприємливої людини: наполегливість у досягненні мети, здатність знаходити рішення у складних життєвих ситуаціях [25].

Після ознайомлення з підручником української мови автор Н. Кравцова, було виявлено завдання, що стосуються створення рекламної кампанії для власного підприємства, а також аналізу крилатих фраз, що стосуються фінансів. У підручнику О. Л. Іщенко, А. Ю. Іщенко «Українська мова та читання» учні вивчають сутність реклами та її цілі, готують презентації своїх улюблених книжок, ознайомлюються з нюансами придбання квитків на потяг, планують нестандартні розваги та складають оголошення про них, роздумують над особистими здібностями, які сприятимуть досягненню успіху в майбутньому.

Здійснюючи аналіз навчального комплексу Г. С. Остапенко для 3 класу, були відмічені завдання, які можуть бути використані для розвитку підприємливості та фінансової грамотності, зокрема, після прочитання твору «Ярмаркова метушня» за мотивами казки Зірки Мензатюк «Ярмарок» учні мають завдання підготуватися до ярмарку, розробити власну валюту та взяти участь у конкурсі на кращого продавця; у темі 22 тижня «Хто шукає, той знайде» відбувається ознайомлення з альтернативними грошовими одиницями та співпраця зі старшокласниками для збору потрібної інформації; через твір «Коли це було?» розбирають приклади неправильної поведінки щодо цінностей; працюють в команді над створенням новин [44].

Підручник «Українська мова та читання» (у двох частинах) М. І. Чабайовської, Н. М. Омельченко, В. В. Синільника передбачає роботу з такими поняттями: «реклама», «соціальна та комерційна реклама», також пропонуються вправи для визначення виду реклами та планується створення власної.

Таким чином, аналіз десяти чинних підручників мовно-літературного напрямку для третього класу (у двох частинах) засвідчив, що їхній зміст лише частково охоплює тематику «Підприємливість та фінансова грамотність» і приділяє недостатню увагу формуванню цієї наскрізної ключової компетентності. У зв'язку з цим перед учителями постає завдання добирати на уроки такі вправи, які сприятимуть розвитку в молодших школярів елементів підприємливості та фінансової грамотності.

Відповідно до Типової освітньої програми, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко та Р. Б. Шияна, зосереджено увагу на математичній освітній галузі. Змістові напрями освітньої програми з математики під редакцією О. Я. Савченко «Числа, операції над числами. Величини» та «Математичні задачі і дослідження», які передбачають розвиток компетентності «підприємливість та фінансова грамотність», містять систему знань «валюта», а серед очікуваних результатів навчання школярів – здатність використовувати гроші у процесі купівлі-продажу, вживаючи скорочені позначення грошових одиниць. Це

підкреслює формування економічного мислення у молодших школярів на уроках математики. Під час вивчення змістового напрямку «Математичні задачі і дослідження» учні опанують навички розв'язування прикладних сюжетних та економічних задач.

У освітній програмі під редакцією Р. Б. Шияна, для розвитку основ економічної та фінансової обізнаності, визначено лише одну змістову лінію «визначення цінностей», що корелює з вміннями підприємницької діяльності та фінансової грамотності. Очікуваним обов'язковим результатом цієї змістової лінії є розбір проблемних ситуацій в житті школяра, а також проведення фінансових операцій: придбання товарів на ринках, магазинах. Відтак, кожна з типових навчальних програм передбачає розвиток навичок підприємництва та фінансової грамотності.

Проведемо аналіз підручників для 1- 4 класів з метою виявлення обсягу економічних задач. У підручнику з математики для 1 класу, автори Г. В. Бевза та Д. В. Васильєва, зустрічаються завдання, що вводять учнів у світ грошових одиниць, проте вони розкидані по окремих розділах [5].

Під час аналізу підручника з математики для першого класу автор Н. Листопад було помічено, що учням пропонують лише завдання на порівняння вартості продуктів, але відсутні завдання, що знайомлять школярів з грошовими одиницями [35].

Підручник з математики автор А. Зайки, призначений для 1 класу, містить завдання, що спрямовані на формування базових фінансових навичок, зосереджуючись переважно на порівнянні характеристик та підрахунку кількості грошових купюр.

Автори підручника з математики О. Корчевська та М. Козак «Математика» (1 клас) періодично включають задачі з грошима лише в окремих розділах, що не сприяє повноцінному опануванню економічними аспектами учнями [31].

Варто підкреслити, що у першому класі автори підручників не передбачили достатньої кількості вправ для формування фінансової

грамотності серед учнів початкової школи, через це вчителям початкових класів необхідно додатково підбирати завдання.

Аналіз підручників з математики для учнів другого класу виявив, що деякі з них пропонують завдання на розрахунок вартості замовлення, порівняння цін, визначення більш дорогих та дешевих продуктів (автори Г. В. Бевз, Д. В. Васильєва) [5]; інші підручники (автор Н. Листопад) не забезпечують повноцінного формування цих знань, оскільки завдання економічного змісту розміщені лише в кількох темах; у низці підручників (автори С. Сковорцова та О. Онопрієнко) зустрічаються задачі виключно на обчислення грошових сум. Таким чином, аналіз підручників для 2-го класу показав обмежену кількість завдань для розвитку фінансової грамотності [58].

У підручнику з математики для третього класу (автори Г. В. Бевза та Д. В. Васильєва) вміщено творчі завдання, спрямовані на розвиток фінансової грамотності у молодших школярів. Ці завдання адаптовані до повсякденних життєвих ситуацій. Автори пропонують завдання до кожної теми, використовуючи грошові одиниці, тому ми вважаємо, що підручник повністю відповідає вимогам та націлений на формування компетентності «підприємливість та фінансова грамотність».

В підручниках з математики для 3-го класу за редакцією Н. Листопад, а також за редакцією С. Сковорцової та О. Онопрієнко також присутні задачі економічного спрямування, проте вони представлені епізодично. Ці задачі зосереджені на питаннях закупівельної вартості та порівняння цін на різні товари [58].

Отже, у підручниках з математики для третього класу автори сформулювали завдання на підрахунок ціни покупки, порівняння наявних грошей та визначення вигідності придбання. Слід наголосити, що найбільше завдань для розвитку підприємливості та фінансової грамотності зустрічаємо у підручниках авторів Г. В. Бевз та Д. В. Васильєвої, які вмістили задачі для ознайомлення школярів з грошовими одиницями, пов'язані з реальними

життєвими ситуаціями, але, не зважаючи на це, мають творчий характер та націлені на розвиток критичного мислення в учнів.

Формування підприємливості пронизує кожен урок: через підбір відповідних матеріалів, зокрема, про видатних постатей, таких як Ілон Маск, його винаходи, криптовалюти та сучасні віяння в цілому; які наслідки зумовлюють технологічні процеси, які ресурси залучаються до цього, чи підлягають вони відновленню. У контексті формування цієї наскрізної компетенції у другому циклі навчання учні розробляють власний стартап.

Отже, на основі аналізу досліджуваної проблеми, ми сформулювали висновок, що розбудова підприємливості у молодших школярів є вкрай актуальною та значущою проблематикою. Актуалізований Державний стандарт початкової освіти, типові освітні програми під керівництвом О. Я. Савченко та Р. Б. Шияна висувають до Нової української школи вимоги плекання цієї компетентності в учнів початкових класів, як однієї з ключових для майбутнього. Проте аналіз підручників з мовно-літературної та математичної освітніх галузей виявив, що вони не містять достатньої кількості вправ та ідей для формування цієї компетентності.

Висновки до розділу 1

Здійснивши аналіз науково-педагогічних праць, ми узагальнили тлумачення фінансової грамотності, що розглядається нами як вміння людини приймати виважені, обґрунтовані рішення, що стосуються фінансів, у різноманітних життєвих ситуаціях. Узагальнюючи результати теоретичного аналізу, можна стверджувати, що формування підприємливості та фінансової грамотності в учнів початкової школи є важливою складовою сучасної освітньої парадигми, що реалізується в межах концепції Нової української школи. Ці компетентності сприяють розвитку в дітей ініціативності, самостійності, відповідальності, уміння приймати рішення й усвідомлювати зв'язок між власними діями та їхнім результатом.

Психолого-педагогічні умови формування підприємливості передбачають урахування вікових особливостей молодших школярів, створення позитивного мотиваційного середовища, використання ігрових, інтерактивних і проєктних методів навчання.

Для ефективного фінансового виховання учнів початкової школи необхідно забезпечити такі умови: залучення дітей до різноманітної діяльності, особливо інтегрованої; інтеграція навчального матеріалу з урахуванням особистого досвіду учнів; насичення уроків фінансовими термінами; визначення ролі сім'ї у дослідженні цієї теми; формування фінансових понять з урахуванням морально-психологічних особливостей особистості молодшого школяра.

Отже, у процесі розвитку фінансової грамотності дитини критично важливо тримати тісний контакт з батьками. Потрібно регулярно повідомляти їм про перебіг занять, активно залучати до навчання, надавати можливість безпосередньо брати участь у розширенні уявлень дітей про фінансові аспекти життя родини, громади, держави.

РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ ТА ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ТРЕТЬОГО КЛАСУ

2.1 Експериментальна робота з формування підприємливості та фінансової грамотності учнів третього класу

В умовах динамічних економічних та соціальних змін, що відбуваються в сучасному світі, фінансова грамотність і підприємливість перетворюються з бажаних якостей на ключові компетентності, необхідні для успішної життєдіяльності. Метою Нової української школи є виховання відповідальної та економічно свідомої особистості. Саме тому, починаючи з початкової школи, виникає гостра потреба у формуванні систематичної роботи з розвитку цих навичок, зокрема, у третьокласників. У цьому віці закладаються базові уявлення про цінність праці, природу грошей, необхідність планування та відповідальність за власні рішення.

Під час проходження педагогічної практики у 3 класі Солуківського ліцею, ми мали можливість спостерігати за учнями та здійснити дослідницько-експериментальну діяльність для визначення ступеня сформованості ключової компетентності «Підприємливість та фінансова грамотність», у дослідженні брали участь 40 учнів двох третіх класів.

Метою експериментальної роботи було виявлення рівня сформованості підприємливості та фінансової грамотності учнів третього класу, а також перевірка ефективності педагогічних умов, спрямованих на розвиток відповідних компетентностей.

Основними завданнями дослідження визначено:

- Проаналізувати вихідний рівень сформованості елементів підприємливості й фінансової грамотності учнів.
- Розробити та апробувати педагогічну систему вправ і завдань, спрямованих на розвиток відповідних якостей.
- Провести повторну діагностику з метою визначення динаміки результатів.

Зважаючи на те, що педагогічний експеримент є найбільш дієвим способом визначення кількісних змін показників діяльності та поведінки об'єкта під впливом контрольованих факторів, було використано саме його. Експеримент було поділено на три взаємозалежні етапи, які відображено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Етапи проведення педагогічного експерименту

№п/п	Назва етапу	Сутність роботи
1	Констатувальний	На цьому етапі здійснювалась первинна діагностика щодо рівня сформованості підприємливості та фінансової грамотності серед учнів 3 класів.
2	Формувальний	Розробити модель роботи, у межах уроків, впровадження системи роботи, що була б розроблена для розвитку підприємливості та фінансової грамотності через інтеграцію.
3	Контрольний	Здійснити перевірку запропонованих заходів.

У педагогічному експерименті задіяли учнів 3-А та 3-Б класів, загалом 40 осіб. Метою констатуючого етапу експерименту було з'ясувати рівень розвитку підприємливості та фінансової грамотності учнів обох класів.

На цьому етапі передбачалось вирішення таких завдань:

- Підібрати діагностичні методики для оцінки рівня розвитку.
- Провести апробацію розробленого діагностичного комплексу.
- Визначити рівні сформованості підприємливості та фінансової грамотності учнів третього класу.

У процесі роботи ми визначили індикатори оцінювання розвиненості підприємницьких навичок та фінансової обізнаності: здатність аналізувати власні потреби; виділяти першочергові та другорядні потреби; визначати шляхи задоволення різноманітних потреб; вміння оперувати фінансами; визначати джерела надходжень та витрат; пояснювати роль праці у задоволенні цих потреб; здійснювати базові покупки в магазині; аналізувати можливості сімейного бюджету для забезпечення потреб; вміти спостерігати, міркувати та узагальнювати інформацію про об'єкти фінансових явищ.

На основі проведеного аналізу літературних джерел, нами було виділено спектр особистісних рис, на формування яких має бути спрямований процес розвитку підприємливості школярів:

- ініціативність;
- творчий потенціал;
- комунікабельність;
- здатність вирішувати складні ситуації;
- прагнення до чесної, сумлінної роботи.

Обрані нами риси суттєво переплетені між собою, аналізуються в сукупності та виявляються у структурі обдарувань. Окремо варто згадати про таку рису, як схильність до ризику. Здатність діяти в умовах ризику, безперечно, важлива для праці в сучасних реаліях, проте ми не додали її до переліку ключових особистісних якостей, на формування яких має бути зорієнтований наш комплекс заходів в школі. Роз'яснимо чому: розвиток готовності до ризику, на нашу думку, є найважчим, оскільки рівень ризику значною мірою обумовлений генетикою, значно залежить від характеру й віку особи, її фінансових обставин. Звичайно, завдяки практичній спрямованості освіти, учні набувають навичок ухвалення рішень, навчаються оцінювати можливі варіанти та обирати з них найоптимальніший.

Оскільки ключова компетентність «Підприємливість і фінансова грамотність» в офіційних документах розглядається як нерозривне ціле, то і виділяти критерії сформованості підприємливості та фінансової грамотності будемо як єдину систему, розподіливши по трьох рівнях (рис. 2.1.):

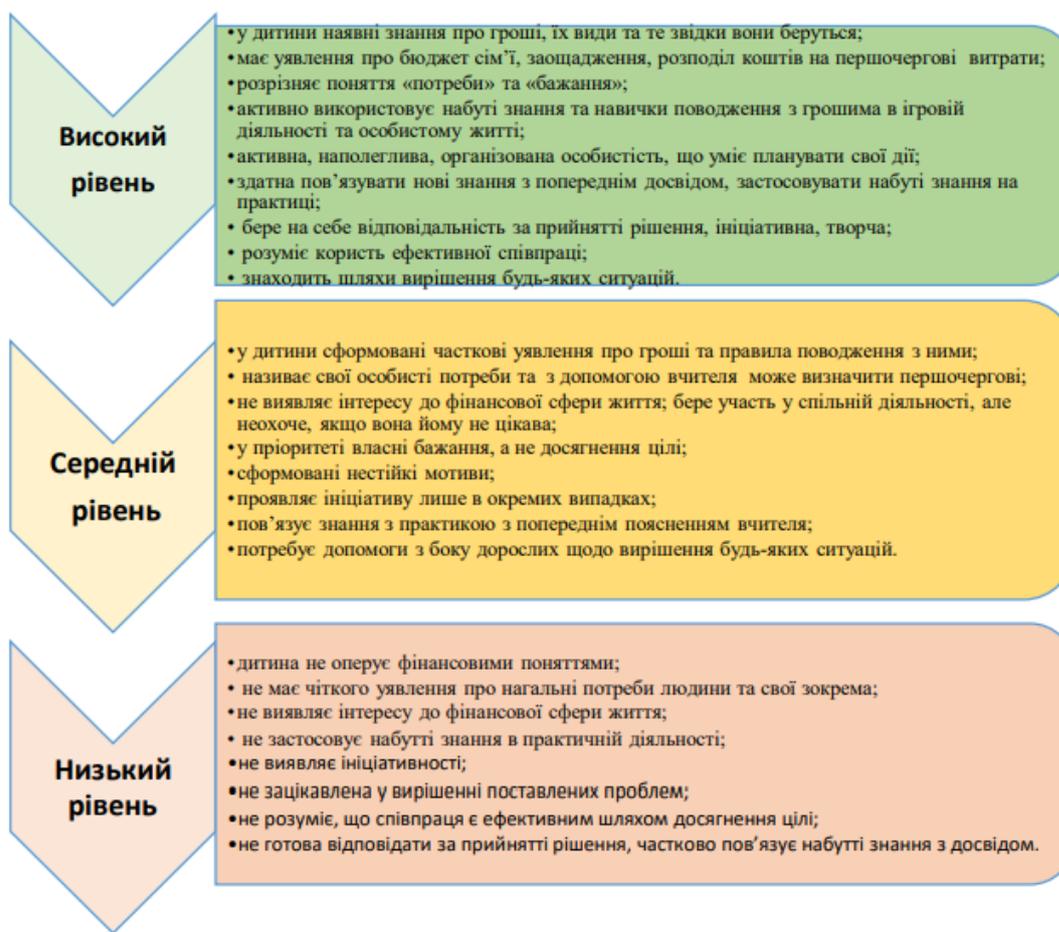

Рис. 2.1. Критерії сформованості підприємництва та фінансової грамотності.

Ключова компетентність «підприємливість та фінансова грамотність» – доволі нове явище у сучасному освітньому середовищі, і, на жаль, наразі відсутні розроблені методики для оцінювання рівня її розвитку. З огляду на це, було визначено наявний рівень знань, умінь та практичних навичок з підприємливості та фінансової грамотності у учнів третіх класів, ґрунтуючись на двох ключових складових.

Діагностику ми проводили за допомогою розробленого опитувальника *«Виявлення рівня сформованості підприємливості і фінансової грамотності учнів третього класу»*.

Рівні оцінювання та відповідні бали розподілені так:

- Високий рівень (від 58 до 83 балів);
- Середній рівень (від 32 до 58 балів);
- Низький рівень (від 4 до 32 балів).

Опитувальником представлено в додатку А.

Отже, дослідження має на меті дослідити рівень сформованості підприємливості та фінансової грамотності учнів третього класу. Отримані результати стануть основою для розроблення системи формувальних занять, спрямованих на підвищення цих показників на наступному етапі дослідження.

2.2 Результати експериментальної роботи

На основі проведеного експериментального дослідження здійснено аналіз результатів згідно опитувальника «Виявлення рівня сформованості підприємливості і фінансової грамотності учнів третього класу». Після застосування наведеної діагностичної методики для визначення рівня підприємливості та фінансової обізнаності, отримуємо такі результати:

- високий рівень продемонстрували 25% учнів (5 осіб) 3-А та 15% учнів (3 особи) 3-Б класу;
- середній рівень показали 65% учнів 3-А (13 осіб) та 55% учнів (11 осіб) 3-Б;
- низький рівень зафіксовано у 10% учнів (2 осіб) 3-А класу та 30% учнів 3-Б класу (6 осіб).

Результати опитування «Виявлення рівня сформованості підприємливості і фінансової грамотності учнів третього класу» представлено у таблиці 2.2. та на рисунку 2.2.

Таблиця 2.2

Результати дослідження згідно опитувальника «Виявлення рівня сформованості підприємливості і фінансової грамотності учнів третього класу»

Рівні	3-А клас		3-Б клас	
	К-ть	%	К-ть	%
Високий	5 учнів	25 %	3 учні	15 %
Середній	13 учнів	65 %	11 учнів	55 %
Низький	2 учні	10 %	6 учнів	30 %

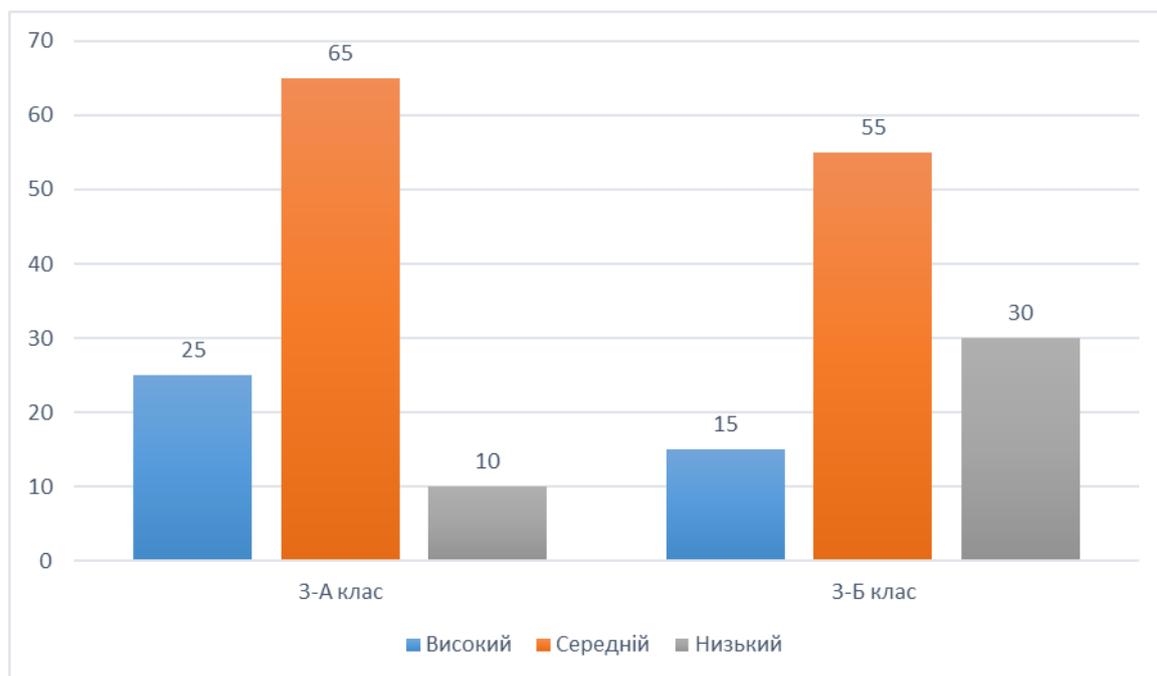

Рис. 2.2. Результати дослідження згідно опитувальника «Виявлення рівня сформованості підприємливості і фінансової грамотності учнів третього класу»

Отже, аналіз результатів проведеного за допомогою опитувальника «Виявлення рівня сформованості підприємливості і фінансової грамотності учнів третього класу» засвідчив потребу у спрямованому розвитку ключової компетентності, адже за результатами дослідження є значний відсоток (40 %) дітей, яким притаманний низький рівень сформованості підприємливості та фінансової грамотності. Саме тому, ми вважаємо, що варто розробити систему для корекції та розвитку підприємливості і фінансової грамотності учнів початкових класів. На нашу думку, одним з основних завдань сучасної освіти має бути підвищення рівня розвитку підприємливості та фінансової грамотності. Тому варто розробити модель формування даної компетентності, що включатиме взаємопов'язані фази: мотиваційну, навчальну, практичну, творчо-ініціативну.

На даному етапі було впроваджено розроблену нами систему, керуючись моделлю формування ключової компетентності, що представлена у пункті 2.3. Ключовою метою було покращення рівня підприємливості та фінансової обізнаності. Модель складається з чотирьох взаємопов'язаних фаз:

мотиваційної, пізнавальної, діяльнісної та творчо-ініціативної, кожна з цих фаз має свою чітко визначену ціль і специфічний зміст діяльності.

Ключовим інструментом для формування підприємницьких навичок та фінансової грамотності є інтеграція навчальних матеріалів. У зв'язку з обмеженими можливостями варіативної складової типового навчального плану, адміністрація закладу освіти дозволила впровадити факультативні інтегровані заняття, що проводяться раз на місяць, без урахування організаційних вимог та проведення діагностики.

Крім того, нам було надано можливість підтримувати комунікацію з експериментальною групою дітей через месенджер Viber та виконувати інтерактивні завдання за допомогою сучасних освітніх сервісів у будь-який зручний час. Програму було поділено на дев'ять тематичних модулів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Система уроків формування підприємливості та фінансової грамотності учнів 3 класу

	Тема уроку	Досягнення
1	«Що таке гроші? Їх історія, функції, види»	<p align="center">В учня розвинені:</p> <ul style="list-style-type: none"> - основні фінансові терміни; - позитивне бажання виконувати навчальну та практичну роботу активно. <p align="center">Має уявлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - про піраміду потреб А. Маслоу; - про спеціалізацію та поділ праці; - про різні види грошей; - про обіг грошей; - про причини, через які виникає інфляція; - споживчий кошик, прожитковий мінімум; - збіднення кількості покупців з доступністю товарів на ринку; - серйозні покупки; - вартість товарів та послуг; - праця як перша необхідність та духовна
2	«Бюджет родини»	
3	«Потреби та можливості. Різновиди благ»	
4	«Поділ та продуктивність праці»	
5	«Ринок та його елементи»	
6	«Податки та обов'язкові платежі»	
7	«Реклама та дизайн»	

8	«Товар та товарно-грошові відносини»	<p>потреба;</p> <ul style="list-style-type: none"> - взаємозв'язок та співпраця; - реклама та її роль. <p style="text-align: center;">Вміє:</p> <ul style="list-style-type: none"> - використовувати вивчені фінансові терміни під час розмов та в повсякденних ситуаціях; - визначати свої потреби; - скласти піраміду продуктів для сніданку; - обчислити вартість покупок; - аналізувати ситуації; - працювати в команді для досягнення спільної мети; - порівнювати свої потреби з можливостями; - зробити осмислений вибір; - написати коротку рекламу товару або послуги; - обчислити витрати, провести їх аналіз; - виділити головне та другорядне при аналізі складних ситуацій, самостійно скласти план їх вирішення; - використовувати нові знання в незвичайних ситуаціях. <p style="text-align: center;">Аналізує:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ситуації та проблеми у сім'ї з економічної точки зору; - план бюджету сім'ї; - приклади з літератури, телебачення та радіо про благодійність та меценатство; - рекламні повідомлення або послуги; - різноманітні ситуації та пропозиції; - фактори, які вплинули на рівень заробітної плати.
---	--------------------------------------	--

Розглянемо докладніше складові формування підприємливості та фінансової грамотності. Перший етап – мотиваційний, основна мета якого полягає в пробудженні внутрішніх стимулів учнів, що відповідають інтересам школярів третього класу. До цього блоку входять сучасні засоби навчання:

інтерактивні онлайн-ігри, тематичні анімаційні відео, робота з графічними онлайн-платформами та інші подібні інструменти.

У першій темі «Що таке гроші? Їхня історія, функції та види» мета полягає в ознайомленні дітей з історією грошей, їх різноманітністю та валютами інших країн, навчанні обчислювати необхідну кількість іноземної валюти за курсом, розвитку мислення та навичок порівняння, а також формуванні відповідальності за прийняті рішення та виконану роботу. На початку заняття дітям запропонували переглянути та обговорити мультфільм «Азбука грошей. Серія 1», створений за підтримки ПриватБанку (https://www.youtube.com/watch?v=bzxgJCPcons&list=PLshJpmmXcDiQO_1EDUeJ0qtbGLlt1nn7d&index=8)

Цей мультфільм доцільно використовувати на етапі «Формування пізнавальних мотивів» або під час «Вивчення нового матеріалу», оскільки він містить інформативний зміст, пояснює поняття доступною мовою та сприяє розвитку фінансової грамотності й підприємливості. Завдяки мультфільму ми привертаємо увагу дітей, створюємо позитивну емоційну атмосферу на уроці та запускаємо процес засвоєння фінансових знань.

Наступним цікавим завданням для сучасних школярів є робота з гаджетами. Крім того, під час вивчення першої теми ми почали користуватися онлайн-словником термінів у застосунку Padlet, який поповнювався на кожному наступному уроці. Такий підхід допомагає дітям засвоювати велику кількість нових термінів. Оскільки словник ведеться онлайн, учні можуть користуватися ним у будь-який зручний час.

Рис. 2.3. Скріншот зі словника фінансових термінів

Розглядаючи тему «Бюджет родини», яка має за мету детальніше усвідомити, як дохід сім'ї може підвищувати її багатство, типи доходів, обов'язкові витрати, бюджет родини, навчити планувати бюджет, раціонально обчислювати витрати та співставляти їх з надходженнями, а також виховати свідомого споживача та ретельного господаря, пропонуємо наступні завдання:

1) На етапі «Творче перенесення знань і способів дій у нові ситуації» – командна робота «Плануємо бюджет сніданків» (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4.

Схема побудови бюджету до завдання «Плануємо бюджет сніданків»

	Сніданок, грн	Обід, грн	Вечеря, грн
Вдома	25	40	45
У їдальні школи	-	20	-
В кафе	26	56	47
В ресторані	55	85	124
В гостях	-	-	-

Кожна команда повинна розрахувати, скільки сім'я витрачає на харчування протягом місяця для двох дорослих і дитини. Потрібно врахувати

як будні, так і вихідні та святкові дні, при цьому на вихідних уроків немає, тому обід у школі не передбачається. Переможцем стане команда, яка покаже найменші витрати.

2) На етапі «Аналіз основних фактів, подій, явищ» доцільно залучити учнів до практичного розподілу сімейного бюджету. Дітям була запропонована така ситуація:

«Мамо, тату! Весь клас їде на екскурсію до Києва, я теж хотіла б», – сказала дівчинка в день, коли батьки отримали дохід. «Добре», – відповіла мама. – «Ми з татом вже плануємо наші витрати на місяць. Твою поїздку ми не враховували, але було б добре, якби ти поїхала. Можливо, ти знайдеш, на чому можна заощадити». Мама передала дитині записник зі списком майбутніх витрат на наступний місяць.

Завдання учнів – поставити знак оклику поруч із тими витратами, які не є обов'язковими і можуть бути скорочені, щоб забезпечити поїздку до нового міста (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5.

Список витрат до теми «Бюджет родини»

Список витрат на місяць	
Квартирна плата	
Теплі черевики брату/сестрі	
Оплата електрики, води, телефону	
Купівля комп'ютерної гри	
Витрати транспорту	
Харчування	

3) На етапі «Узагальнення та систематизації навчальних досягнень» для формування цілісного бачення світу, розвитку системного мислення та глибшого засвоєння знань учням запропоновано порівнювати категорії витрат із реальними сумами платежів.

Для вивчення другої теми «Потреби та можливості. Різновиди благ», яка має на меті ознайомити дітей із поняттями «потреби» та «блага», їх видами, факторами впливу, а також пояснити суть поняття «вибір», що кожна людина здійснює залежно від своїх бажань та обмежених ресурсів, було створене інтегроване заняття. Темою також передбачено розширення класифікації потреб, розвиток навичок аналізу та класифікації, формування спостережливості, дбайливого ставлення до благ та людської праці.

На етапі вивчення нового матеріалу, зокрема під час конструювання або моделювання, учні працювали з пірамідою потреб А. Маслоу. Важливо, щоб школярі не просто розглядали зображення, а самостійно впорядковували її елементи. Для цього було підготовлено вправу «Піраміда Маслоу» (<http://surl.li/asadv>), яка допомагає краще зрозуміти ієрархічну систему потреб.

Для закріплення знань застосовувалася вправа «Класифікуй потреби», під час якої учні сканували QR-код і виконували завдання. Під час вивчення теми «Поділ та продуктивність праці», метою якої було ознайомити дітей із термінами «спеціалізація», «кооперація», «поділ праці», «виробничий процес» та «продуктивність праці», показати приклади взаємодії людей різних професій у виробництві товарів та наданні послуг, а також виховувати повагу до праці, учням було запропоновано працювати з казкою Л. В. Книшової, О. І. Меншикової та Т. Л. Попової «Економіка для малюків або як Мишко став бізнесменом?». Після читання діти виконували аналіз за допомогою рандомайзера, у який були попередньо внесені необхідні запитання (рис. 2.6)

Після того як учні відповіли на запитання, його можна видалити з колеса випадковості, щоб воно більше не з'являлося. Цей метод сприяв розвитку зв'язного мовлення учнів 3 класу, знайомству з онлайн-сервісом та формуванню необхідної ключової компетентності. Крім того, для проведення повторного аналізу твору та закріплення знань про поділ праці ми запропонували учням відновити послідовність технологічного (виробничого) процесу, описаного в казці Л. В. Книшової, О. І. Меншикової та Т. Л. Попової «Економіка для малюків або як Мишко став бізнесменом?» (рис. 2.4).

1-й	<input type="text"/>	4-й	<input type="text"/>	7-й	<input type="text"/>
2-й	<input type="text"/>	5-й	<input type="text"/>	8-й	<input type="text"/>
3-й	<input type="text"/>	6-й	<input type="text"/>		

Рис. 2.4. Приклад вправи на відновлення послідовності у застосунку Wordwall

Нова українська школа наголошує на важливості практичного застосування отриманих знань. З метою реалізації цієї ідеї до нашого інтегрованого заняття було підготовлено практичне завдання з технологій. Щоб продемонструвати учням значення співпраці та поділу праці, їм запропонували гру «Гаманцева фабрика» з самостійним виготовленням гаманця. Під час гри школярі створювали різні комбінації букв. Виконання вправ-анаграм допомагає розвивати інтелект, логічне мислення, концентрацію уваги, пам'ять та мовленнєві навички.

Під час вивчення теми «Ринок та його елементи», мета якої – ознайомити учнів із поняттям «ринок», його класифікацією, навчити робити висновки та давати поради, а також формувати свідомі потреби дітей як споживачів, школярам запропонували інтерактивне завдання «Правильно, неправильно». Його суть полягала у визначенні за одну хвилину максимальної кількості типів ринків. Перед виконанням завдання діти ознайомилися з матеріалом через презентації.

Для закріплення знань використовувалося завдання «Стратегічні рішення», у якому потрібно було намалювати схему монопольних цін так, щоб після виконання з'явилися речення, що відповідають фінансовим законам і правилам української мови. Учні працювали в групах, розподіляючись за допомогою сувенірних грошей із різних країн (Польща, США, Чехія, Україна).

Під час підготовки до завдання під партами школярів були приховані різні купюри, і для формування груп вони об'єднувалися відповідно до належності грошей до певної країни.

Учнів початкових класів необхідно ознайомити з темою «Податки та обов'язкові платежі». Для досягнення цієї мети ми розробили серію завдань, що включає сім етапів із використанням інтерактивної платформи learningapps.org. Програму доцільно застосовувати на етапі повторення та оновлення опорних знань з різних предметів, а її головна мета – перегляд та аналіз відеоматеріалів. На завершальному етапі учні висловлюють власну думку щодо необхідності сплати податків у письмовій формі.

Тема «Реклама та дизайн» надзвичайно актуальна сьогодні, адже реклама оточує нас у різних сферах – від вибору навчального закладу до придбання товарів. Учням необхідно пояснити, як реклама впливає на людину, які існують її типи та можливості, а також навіщо потрібна реклама товарів і послуг та які завдання вона виконує. Завдання уроку включає розвиток інтересу школярів до теми, навчання пошуку та відбору інформації, самостійне створення рекламного продукту, розвиток навичок аналізу, порівняння, узагальнення, стимулювання критичного мислення, підтримку співпраці, самостійності, креативності та лідерських якостей. У підручниках з мовно-літературної освіти часто зустрічаються вправи, де учні створюють рекламний текст або продукт.

Ми запропонували школярам підготувати рекламу здорового способу життя із використанням онлайн-сервісу [Canva](https://www.canva.com). Учні працювали в двох командах, розподіливши ролі наступним чином:

- автори тексту;
- редактори тексту;
- дизайнери.

Такий розподіл обов'язків дозволяє значно скоротити час виконання завдання. Для закріплення нових знань і навичок рекомендується використати інтерактивну вправу «Вид реклами за носієм» та заповнити пропущені літери у визначенні реклами за допомогою сервісу [Wordwall](https://www.wordwall.net).

Усі ми є учасниками ринкових відносин і споживачами, тому під час вивчення теми «Товар та товарно-грошові відносини», мета якої – ознайомити учнів із поняттям продукту та його характеристиками, функціями, розвивати навички роботи з додатковою літературою, робити висновки, працювати в групах, знайомитися з етикетками товарів, а також вчитися виражати та аргументувати власну думку і вільно орієнтуватися в ринковій економіці, ми запропонували учням описати етикетку продовольчого товару за запропонованою схемою (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Схема аналізу етикетки продовольчого товару

Питання	Опис
1. Найменування продукту	
2. Маса (об'єм)	
3. Список інгредієнтів, які входять до складу (харчові добавки, барвники, тощо)	
4. Калорійність продукту	
5. Дата виготовлення	
6. Термін придатності	
7. Спосіб використання	
8. Умови зберігання	
9. Виробник	
10. Адреса виробництва	

Завдання полягає в тому, щоб учні навчилися правильно розпоряджатися грошима, оцінювати товари та робити усвідомлений вибір. Учні 3 класу часто відвідують магазини і можуть натрапити на недобросовісних продавців або придбати неякісні товари, оскільки на упаковці не завжди вказана повна й достовірна інформація. Тому наше завдання – навчити дітей аналізувати товари, які вони бачать і купують.

Метою теми «Страховання. Благодійництво» є формування уявлення учнів про поняття «страхування», «благодійництво» та «меценатство». Це передбачає розвиток розуміння ролі страхування у сучасному житті, формування страхових уявлень та стимулювання бажання самостійно надавати посильну допомогу тим, хто цього потребує.

Реалізація системи роботи з учнями 3 класу, яку ми запропонували, допомогла покращити рівень сформованості ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність», про що можна зазначити, розглядаючи наступний етап дослідження.

Реалізуючи систему роботи з метою формування підприємливості та фінансової грамотності серед учнів 3 класу, використовуючи інтегровані методи, можна говорити про рівень її ефективності. Для цього була проведена повторна діагностика та порівняно результати учнів 3-А та 3-Б класів. Для визначення ступеня ефективності проведеної роботи були використані ті самі опитувальні форми, що й на першому етапі. Щоб порівняти результати дослідження на початку та після впровадження нової системи, фінальні зрізи проводилися одночасно.

Мета – перевірити вплив розроблених інтегрованих занять та визначити рівень сформованості ключової компетентності учнів 3-А класу, які навчалися за звичайною програмою. Було здійснено повторне опитування «Виявлення рівня сформованості підприємливості і фінансової грамотності учнів третього класу» (таблиця 2.7.)

Таблиця 2.7

Результати дослідження згідно опитувальника «Виявлення рівня сформованості підприємливості і фінансової грамотності учнів третього класу»

Рівні	3-А клас (експериментальний)		3-Б клас (контрольний)	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
	К-ть (%)		К-ть (%)	
Високий	5 учнів (25 %)	11 учнів (55 %)	3 учні (15 %)	3 учні (15 %)
Середній	13 учнів (65 %)	9 учнів (45 %)	11 учнів (55 %)	12 учнів (60 %)
Низький	2 учні (10%)	0 учнів	6 учнів (30 %)	6 учнів (25 %)

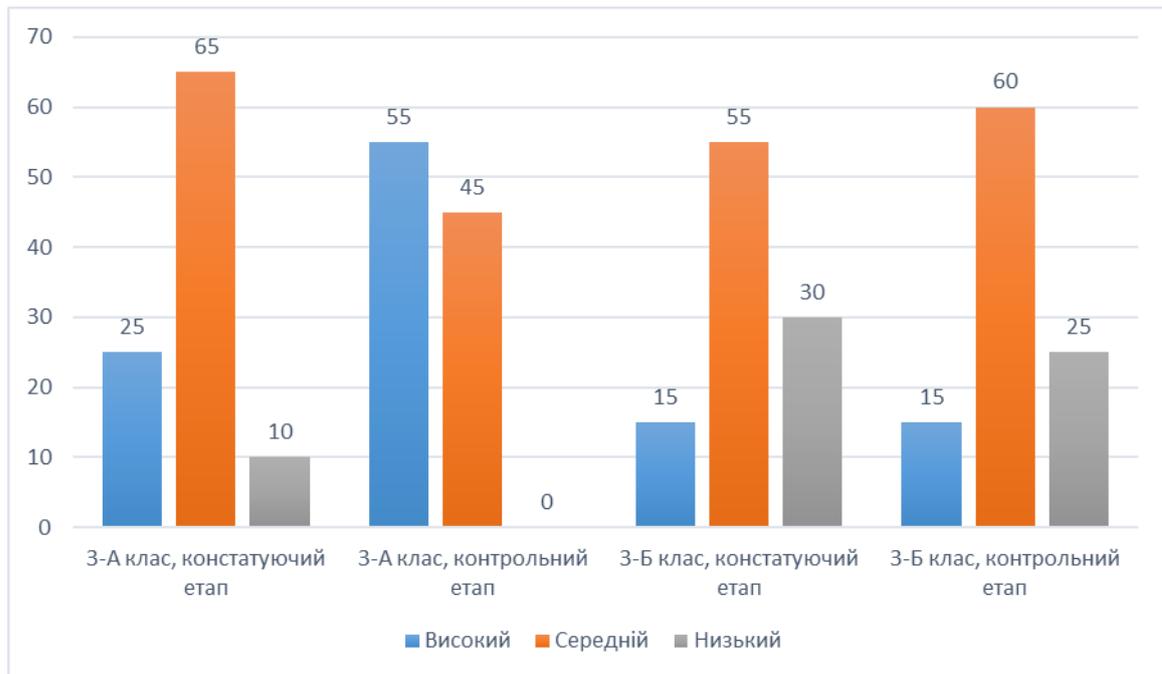

Рис. 2.5. Результати контрольного дослідження

Згідно отриманих даних, зазначаємо, що зміни в експериментальному 3-А класі спостерігались позитивні. У класі 3-Б змін майже не відбулось. Результати діагностики свідчать про те, що проведені нами заходи є ефективними.

2.3 Методичні рекомендації для розробки теоретичної моделі формування підприємницьких та фінансових умінь учнів третього класу

Розробка теоретичної моделі формування підприємницьких та фінансових умінь молодших школярів має ґрунтуватися на поєднанні психолого-педагогічних принципів, компетентнісного підходу та практичної спрямованості навчання, що відповідає вимогам Концепції Нової української школи.

У Новій українській школі інтеграція здійснюється двома основними шляхами:

1. Тематичний: тематичні дні, тижні чи навіть місяці.
2. Діяльнісний: на основі таких технік, як «Щоденні 3» або «Щоденні 5» (рис. 2.6.).

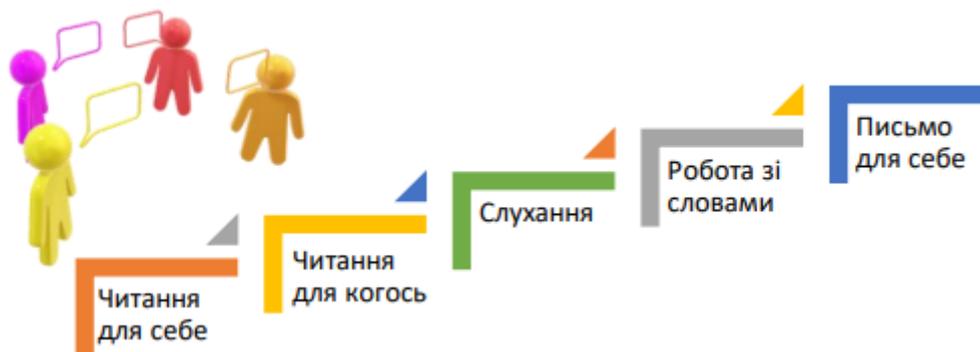

Рис. 2.6. Структура методичної системи «Щоденні 5»

Форми втілення міжпредметної інтеграції представлені такими (рис. 2.7):

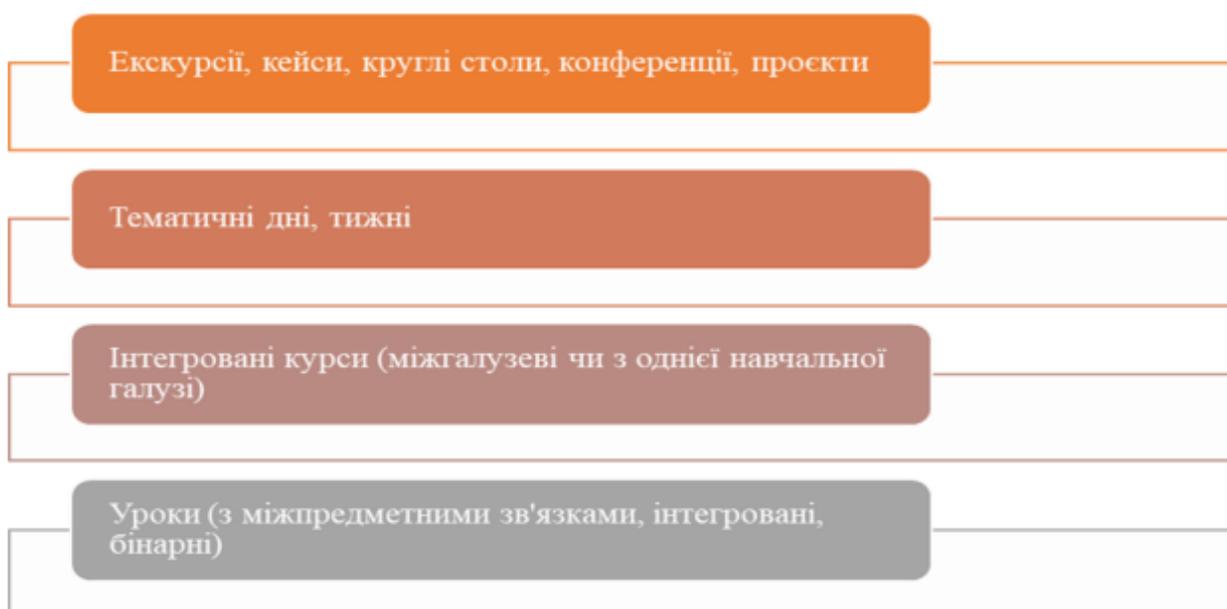

Рис. 2.7. Форми міжпредметної інтеграції

Під час уроків з елементами інтеграції школярі демонструють більшу впевненість, відчуваючи себе співтворцями навчального процесу. Вони виявляють глибшу підготовку та використовують знання з інших дисциплін, застосовуючи для цього засоби свого мовлення. Ефективність інтегрованих уроків забезпечується наступним:

- виявлення самостійності та креативного підходу до виконання завдань;
- підвищення освітнього рівня тих, хто навчається;
- значна інформаційна насиченість матеріалу та його структуризація;
- зменшення навантаження та втоми учнів завдяки переключенню на різні види діяльності (наприклад, прослуховування музики під час розкриття теми

або образу, відвідування віртуальних виставок та аукціонів, екскурсії на підприємства, перегляд тематичних відео, віртуальні екскурсії) [65].

Інтегроване навчання безпосередньо залежить від бажання вчителя зробити урок інформативним, сприяти розвитку мовленнєвої ерудиції учнів та створити творчу атмосферу в класі.

У формуванні ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» ключовим є те, що завдання мають направлятись не лише на оцінку знань і уявлення людини, що володіє фінансовою грамотністю, а й на підвищення фінансової обізнаності, тобто на створення набору навичок і поведінкових стратегій, від яких залежить успіх у навчальній та практичній діяльності [69].

Проаналізувавши існуючі підручники з інтегрованого курсу «Українська мова та читання» для третього класу авторства І. Большакової, М. Пристінської; Г. Сапун; А. Савчук; Н. Богданець-Білоskalенко; М. Чабайовської, Н. Омельченко, В. Синільника; К. Пономарьової, Л. Гайової, виявилось, що вони включають завдання, спрямовані на розвиток підприємливості та фінансової грамотності учнів, а саме:

1. Використовуючи текст С. Дерманського «Як ми бюджет формували», розкажіть про бюджет, спираючись на представлений малюнок. Чому так важливо вміти складати власний бюджет? Уявіть, що ваш бюджет – 50 гривень. Складіть список товарів, які ви можете придбати за цю суму.

2. Роздивіться українські грошові банкноти. Хто на них зображений? Встановіть відповідність між назвами банкнот та іменами осіб, які на них зображені (тема «Текст. Вони прославили наш край») [64].

3. Після знайомства з творами О. Дігтяря «Сон жовтого таксі» та І. Мацка «Агенство добрих ведмежих послуг» діти виконують наступні завдання: обговоріть, як підвищити екологічність транспорту; займіться проєктом «Агенство розваг»; підготуйте оголошення про відкриття агентства, створіть

рекламний плакат, підготуйте візитні картки (тема «Літературні казки українських та закордонних письменників»).

4. Ознайомившись з віршем О. Мамчич «Босо-взутий сніговик», скласти рекламне повідомлення про будь-який товар чи плакат з соціально-спрямованою рекламою на обрану вами тематику. Представте свою розробку (тематичний акцент – «Прикметник як частина мови»).

5. Прочитати найменування атракціонів в парку (візуальний матеріал у підручнику). Кожен з друзів відвідав два атракціони. «Читалочка» - 70 грн, «Щебетунчик» – 90 грн, «Родзинка» – 80 грн, а Гаджик – 100 грн. З'ясуйте, хто які атракціони міг відвідати? (тема «Розпізнаю прийменники»).

Зважаючи на виокремлені завдання, проілюструємо це власними прикладами. Після ознайомлення з байкою Л. Глібова «Коник-стрибунець», школярам пропонується відповісти на наступні питання:

– Як трансформувалась розповідь, якби наш коник-стрибунець мав мільйони і мешкав у самому серці Києва, у трикімнатній квартирі?

– Спробуйте уявити, що коник-стрибунець наділений надзвичайним даром збільшуватися у розмірах. Якою була б відповідь Мурахи в такій ситуації?

– А що, якби Коник-стрибунець і зима були щирими друзями. Чи вдалося б їм дійти згоди?

Провівши аналіз наукових досліджень з відповідної тематики, вивчивши педагогічні праці, а також матеріали з зарубіжних та вітчизняних онлайн-ресурсів, ми створили теоретичну модель розвитку підприємливості та фінансової грамотності учнів 3 класу шляхом інтеграційного підходу (рис. 2.8.) ця модель містить такі складові:

1. Діагностичний компонент, завдання якого – збір даних для визначення рівня сформованості підприємницьких навичок та фінансової грамотності.

2. Мотиваційно-змістовний компонент передбачає діяльність згідно з визначеними етапами формування підприємливості та фінансової грамотності.

3. Компонент умовності визначає стратегію реалізації необхідних умов педагогічного процесу для успішного формування ключової компетентності.

4. Оцінно-результативний компонент спрямований на повторну діагностику та аналіз рівня розвитку підприємництва та фінансової грамотності через інтеграційний підхід на заключному етапі.

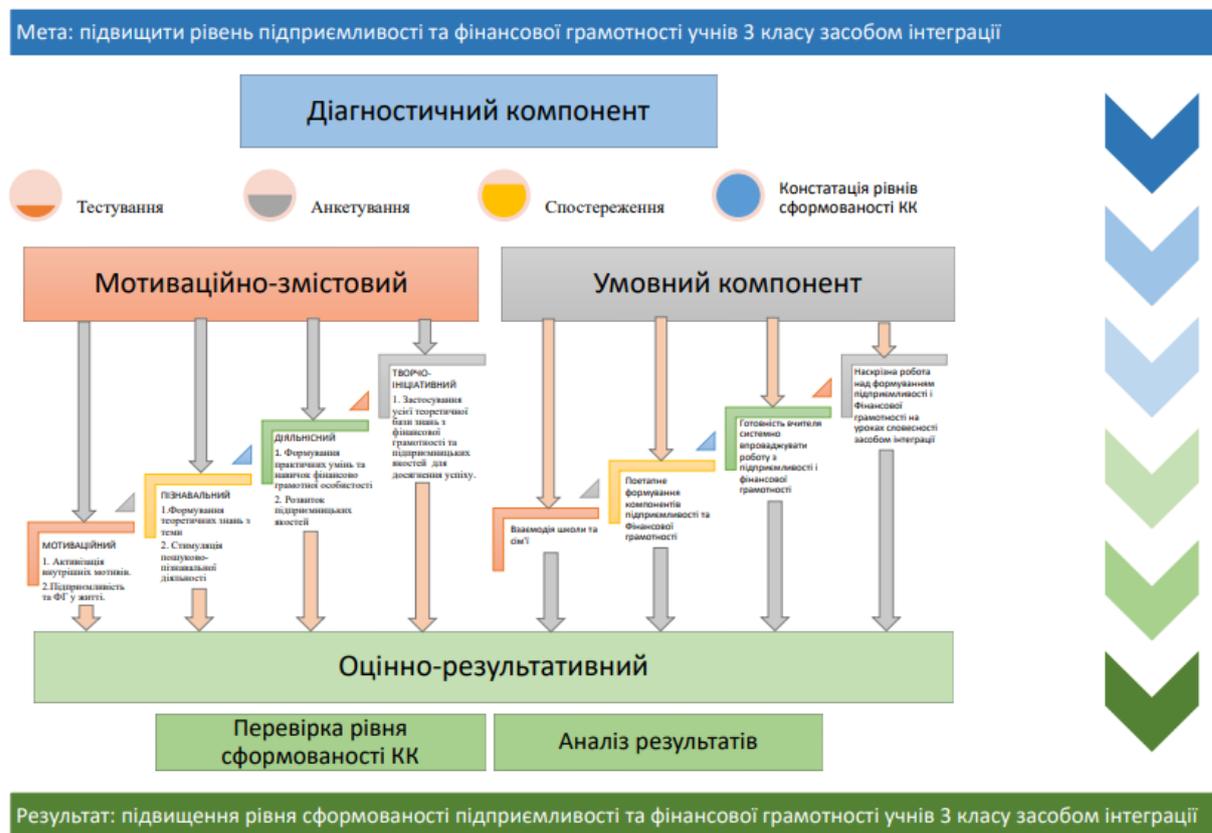

Рис. 2.8. Модель формування підприємливості і фінансової грамотності учнів третього класу

Діагностичний та підсумковий компоненти є необхідними для якісного впровадження основних етапів навчальної діяльності. На початку та після завершення роботи вчитель повинен оцінити рівень підприємливості та фінансової грамотності учнів. На старті це дозволяє визначити наявний обсяг знань, умінь та практичних навичок, а наприкінці – підтвердити ефективність проведеної роботи.

Мотиваційно-змістовий компонент має особливе значення, оскільки відповідає вимогам навчального процесу та передбачає цілеспрямовану роботу з формування у учнів третього класу ключової компетентності через чотири етапи: мотиваційний, пізнавальний, діяльнісний та творчо-ініціативний.

На першому етапі потрібно:

- дати учням розуміння ролі й важливості підприємливості та фінансової грамотності для розквіту особистості та спільноти;
- висвітлити ключове значення підприємницьких рис та сприяти їхньому розвитку на початковому рівні;
- виховувати позитивне прагнення до активної пізнавальної та практичної діяльності у сфері підприємництва.

На другому рівні процесу розбудови ключової компетентності «Підприємливість і фінансова грамотності» необхідно:

- навчати визначати ключове та другорядне під час розгляду проблемних обставин, самостійно структурувати план їх розв'язання;
- інтегрувати необхідні теоретичні знання фінансового сектору з предметом, що досліджується;
- розкривати значущість здатності встановлювати конкретні цілі та здатності їх дотримуватись;
- розвивати навички переборювати труднощі на шляху до мети;
- формувати вміння приймати рішення, пов'язані з ризиком.

На третьому рівні важливо:

- сформувати практичні навички фінансової взаємодії;
- навчитися виявляти та чітко описувати проблеми, досліджувати причини їх появи та шукати способи їх вирішення;
- сприяти розумінню учнями загальних правил та підходів до розв'язання проблемних питань;
- розвинути вміння спілкуватися, враховуючи вимоги ділової етики;
- стимулювати використання отриманих знань у нетипових умовах.

На четвертому етапі ключовим є заохочення до самостійного пошуку інформації та використання підприємницьких навичок.

Вирішення поставлених завдань протягом усіх етапів реалізується через інтегровану діяльність, що забезпечує систематичний вплив на особистість

учнів. Це дозволяє активізувати та закріпити сформовані на попередніх етапах складники ключової компетентності.

Висновки до розділу 2

У другому розділі магістерської роботи ми здійснили експериментальну діяльність для визначення рівня сформованості ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» серед учнів третіх класів, у дослідженні брали участь 40 учнів двох третіх класів.

Результати експериментальної роботи підтвердили ефективність запропонованої системи інтегрованих занять, спрямованої на формування підприємливості та фінансової грамотності учнів третього класу. Порівняльний аналіз первинної та повторної діагностики показав суттєві позитивні зрушення у рівні сформованості відповідної компетентності: кількість учнів із високим рівнем у 3-А класі зростає з 25 % до 55 %, а низький рівень було повністю усунуто.

Аналіз підсумків діагностичних робіт засвідчив потребу у спрямованому розвитку ключової компетентності, адже за результатами опитування є значний відсоток дітей, яким притаманний низький рівень сформованості підприємливості та фінансової грамотності. Саме тому, ми вважаємо, що варто розробити систему для корекції та розвитку підприємливості і фінансової грамотності учнів початкових класів.

Отже, впровадження моделі, що базується на мотиваційній, пізнавальній, діяльнісній та творчо-ініціативній фазах, забезпечує не лише підвищення пізнавальної активності школярів, а й сприяє формуванню в них практичних навичок економічного мислення, самостійності, відповідальності та вміння приймати обґрунтовані фінансові рішення.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу літератури з досліджуваної проблеми, ми зробили наступні висновки:

1. Проаналізовано психолого-педагогічні аспекти формування підприємливості та фінансової грамотності учнів початкової школи. Психолого-педагогічний аналіз засвідчив, що формування підприємливості та фінансової грамотності в учнів початкової школи є багатограним процесом, який має враховувати вікові особливості молодших школярів, їхню пізнавальну активність, емоційність та потребу в ігровій діяльності. Основою розвитку зазначених компетентностей виступають діяльнісний, особистісно орієнтований і компетентнісний підходи, що забезпечують практичне засвоєння знань, формування позитивної мотивації, ініціативності, самостійності й відповідального ставлення до власних дій. Ефективність процесу визначається створенням сприятливого освітнього середовища, у якому дитина може проявляти ініціативу, брати участь у колективній діяльності, приймати рішення та усвідомлювати наслідки своїх вчинків.

2. Аналіз сучасного стану впровадження підприємливості та фінансової грамотності у практиці Нової української школи показав, що ці компетентності визначені серед ключових у Державному стандарті початкової освіти. Проте їх реалізація у навчальному процесі поки що не є системною та потребує вдосконалення. Зокрема, виявлено нестачу методичного забезпечення, навчально-дидактичних матеріалів і належної підготовки педагогів до інтеграції фінансових тем у різні предмети. Водночас відзначається позитивна динаміка у напрямі розробки навчальних програм, проведення тренінгів, створення авторських курсів і проєктів. Таким чином, практичне впровадження ідей підприємливості та фінансової грамотності в початковій школі потребує системної методичної підтримки, оновлення педагогічних технологій і підвищення професійної компетентності вчителів

3. На основі проведеного експерименту з досліджуваної проблеми ми визначили: отримані результати експериментальної роботи засвідчили ефективність запропонованої системи формування підприємливості та фінансової грамотності учнів початкової школи. Порівняльний аналіз рівнів сформованості ключової компетентності до та після впровадження інтегрованих занять показав суттєве підвищення показників у 3-А (експериментальному) класі: частка учнів із високим рівнем зросла з 25 % до 55 %, а з низьким рівнем- зменшилася до 0 %. Це свідчить про позитивний вплив реалізованої моделі, що ґрунтується на поетапному розвитку мотиваційної, пізнавальної, діяльній та творчо-ініціативній сфер учнів.

Запровадження інтерактивних форм роботи, використання цифрових освітніх ресурсів, інтеграція змісту різних навчальних предметів сприяли розвитку практичних навичок, критичного мислення, ініціативності та відповідального ставлення дітей до фінансових рішень. Таким чином, експериментально доведено доцільність упровадження інтегрованої моделі формування підприємницьких і фінансових умінь у системі початкової освіти в контексті реалізації Концепції Нової української школи

Отже, запропоновані методичні рекомендації та теоретична модель формування підприємницьких і фінансових умінь учнів третього класу забезпечують цілісну, поетапну організацію освітнього процесу, орієнтовану на розвиток ключової компетентності «підприємливість і фінансова грамотність». Модель поєднує діагностичний, мотиваційно-змістовий, умовний та оцінно-результативний компоненти, що дозволяє системно відстежувати динаміку формування відповідних умінь і навичок.

Таким чином, теоретична модель може бути використана як методичний орієнтир для вчителів початкових класів у процесі реалізації компетентнісного навчання, спрямованого на формування підприємницьких і фінансових умінь молодших школярів у контексті вимог Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В. Навчання фінансової грамотності учнів початкової школи: міжнародний досвід. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика (серія: педагогічні науки)*. Випуск № 1 (66), 2021. С. 81–87.
2. Барадія Н. Формування фінансової грамотності через впровадження педагогічних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. Випуск 23 (том 1). С. 89-94.
3. Барчі Б. В., Максимович М. М. Розвиток фінансової грамотності учнів молодшого шкільного віку. *Наука майбутнього*, 8 (21), 2021, С. 22-27.
4. Бахмат Н. Підготовка вчителів до формування підприємницької компетентності учнів закладів загальної середньої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 3-4(97-98). С. 3–12.
5. Бахмат Н. В. Формування основ фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики в Новій українській школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2021. №31. С.107–122.
6. Бевз В. Г., Васильєва Д. В. Математика: підруч. для 3 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020. 144 с.
7. Біденко С. Як розповісти дітям про гроші. Х.: Вид. Група «Основа», 2019. 128 с.
8. Богданець-Білокаленко Н., Шумейко Ю. Українська мова та читання: підруч. для 3 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах): Частина 2. Київ: Грамота, 2020. 160 с.
9. Важливість фінансової грамотності та міжнародний досвід. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=83136318
10. Вашуленко М. С., Дубовик С. Г., Васильківська Н. А. Українська мова та читання: підруч. для 3 класу закладів загальн. середн. освіти (у 2-х частинах). Частина 1. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020. 160с.

11. Вітенко І. М., Олексюк О. Р., Кучер Л. А. Реалізація концепції STEM-освіти в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників. *Наукові записки малої академії наук України*. № 3 (25). 2022 р. С. 38-46.
12. Ворох В., Докучина Т. Економічне виховання як основа формування фінансової грамотності учнів з інтелектуальними порушеннями. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. 10(8). 2025. С. 26–31
13. Гущина Н. І. Нова українська школа: використання інформаційно-комунікаційних технологій у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти. Київ: Вид. дім «Освіта», 2020. 112 с
14. Державний стандарт початкової освіти <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
15. Доля Я. Підприємливість та фінансова грамотність молодших школярів. *Студентські ініціативи: теорія і практика початкової освіти: матеріали V наук.-практ. інтернет-конф. здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищ. освіти. Харків, 4 трав. 2024 р.* Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; за заг. ред. О. А. Мкртічян. Харків. 2024. С. 36.
16. Домбровська С.О. Сучасні методи формування фінансової грамотності населення України. *Освітня аналітика України*. 2022. № 3 (19). С. 3 – 14.
17. Закон України «Про освіту» 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
18. Жилінська В. Д. Формування підприємницьких компетенцій: виклики, інструменти і результати. Орехово-Зуєво. 2021. 275 с.
19. Завгородня Т. М. Формування підприємницької компетентності здобувачів загальної середньої освіти: зарубіжний досвід. *Гірська школа Українських Карпат*. 2020. № 22. С.189–193.
20. Кірик М., Данилова Л. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти: навч.-метод. посіб. Львів: Світ. 2019. 136 с.
21. Коломієць В. О. Формування підприємницької компетентності учнів у закладі загальної системи освіти. *Формування ключових*

компетентностей здобувачів освіти на основі впровадження педагогіки партнерства. Методичні рекомендації. Чернігів, 2023. С. 12-19.

22. Коц А. Формування фінансової грамотності учнів початкової школи на уроках математики. *Актуальні проблеми навчання і виховання молодших школярів: матеріали наук. конф. студ. ф-ту почат. навч.:* Зб. тез наук. доп. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; за заг. ред. Л. П. Ткаченко. Харків, 2023. Вип. 13. С. 55.
23. Кугай Н., Володько А. Реалізація наскрізної лінії «підприємливість та фінансова грамотність» під час вивчення функцій у базовій школі. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету.* 2022. №3. С. 29–48.
24. Куліш М.В. Формування фінансової грамотності молодших школярів у родинному вихованні. *Актуальні питання теорії і практики початкового навчання: Збірник наукових праць студентів. Кривий Ріг: Криворізький державний педагогічний університет.* 2024. Вип. 17. С. 55 – 59.
25. Лисогор Л., Берендєєв С., Косенчук Ю. Використання електронних освітніх матеріалів у освітньому процесі: сучасні підходи і технології Нової української школи. Вип. 1 : навч.-метод. посібник. Київ, 2023. 117 с.
26. Ліскович О. Структура та сутність підприємницької компетентності учнів у контексті навчання фізики Україна-Польща: економічні та соціальні виклики 2030: *електрон. зб. матер. Міжнар. міждисцип. конференції (Варшава, 30 червня–2 липня 2017р.).* Варшава, 2017. С.118–121.
27. Макарук О. Л. Формування в молодших школярів підприємливості в контексті вимог нової української школи. *Освітні обрії: науково-педагогічний журнал.* № 1(54), 2022. С. 105–109.
28. Методичний путівник Нової української школи: математична освітня галузь: навч. посіб. І. Волошина та ін.; ред. О. Кітова. Краматорськ : Від. інформ.-вид. діяльності. 2021. 37 с.

29. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Упоряд. Л. Гриневич та ін.; заг. ред. М. Грищенко. Київ, 2016. 40 с.
30. Овчарук О. В. Розвиток підприємницької компетентності майбутніх фахівців у системі освіти європейських країн. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. № 9. С. 59–68.
31. Пометун О. І. Нова українська школа: розвиток критичного мислення учнів початкової школи. Київ: Вид. дім «Освіта». 2020. 192 с.
32. Потенко Т. А., Мухіна Д. В., Асатрян Г. Р. Організаційно-педагогічні умови формування підприємницьких компетенцій навчальних педагогічних занять. *Педагогіка та просвітництво*. 2019. № 3. С. 16–25.
33. Прищак М. Д. Педагогіка, психологія та методика викладання: курс лекцій. ред.: М. Д. Прищак, О. Б. Залюбівська. Вінниця: ВНТУ. 2019. 150 с.
34. Распопова О. М. Формування підприємницької компетенції студентів методами математики. *Інноваційна діяльність як умова розвитку підприємницьких компетенцій у студентів СПО*. 2019. № 1. С. 121–125.
35. Руденко В. Формування та розвиток підприємницьких компетентностей школярів шляхом практичної та прикладної спрямованості уроків математики: навч. посіб. Упоряд. Л. Ткаченко. Кропивницький: комун. закл. «Кіровоград. облас. ін-т після диплом. пед. освіти ім. Василя Сухомлинського». 2021. 84 с.
36. Семенов О. Методична підготовка майбутніх учителів-словесників до формування в учнів основ підприємливості та ініціативності. *Фізико-математична освіта*. 2019. Вип. 3(21). С. 133-139.
37. Соціальне шкільне підприємництво: твій перший стартап. Ред. А. О. Корнецький. Київ: ТОВ «ВІ ЕН ЕЙ ПРЕС», 2020. 186 с.
38. Телепов С. М. Принципи формування підприємницької компетентності особистості. *Наука та освіта в дослідженнях молодих учених. матеріали*

IV Міжнар. наук.-практ. конф. для студ., аспірантів, докторантів, молод. учених. Харків, 18 трав. 2023 р. Харків, 2023. С. 108-109.

39. Типова освітня програма початкової освіти розроблена під керівництвом О. Я. Савченко. 2019 р. URL: <http://sokyruany.osv.org.ua/programi-13-23-01-23-01-2019/>
40. Трипольська О. О. Нова українська школа: організація дистанційного і змішаного навчання у початковій школі. Харків: Видавництво «Ранок». 2021. 208 с.
41. Формування підприємницької компетентності: теорія і практика: монографія. За заг. ред. О. І. Пометун. Київ: Компринт, 2020. 260 с.
42. Хом'юк І. В. Проблема формування основ фінансової грамотності молодших школярів. *Нова українська школа: початок реформ: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю.* Маріуполь, 2020. С. 45–46
43. Хом'юк І. В., Родюк Н. Ю. Формування фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики. *Pedagogical and psychological science and education: transformation and development vectors: collective monograph.* Venice, Italy, 2021. Vol. 2. P. 322–342.
44. Цимбалару А. Д. Нова українська школа: освітній простір учня початкової школи: навч.-метод. посіб. Київ: Вид. дім «Освіта», 2020. 160 с.
45. Чучаліна Ю. Педагогічні умови формування фінансової грамотності молодших школярів на уроках. *Актуальні питання гуманітарних наук.* Вип. 59, том 3, 2023. С. 303-310